

OROL.

ČASOPIS PRE ZÁBAVU A POUČENIE.

Zodpovedný redaktor **Ján Kalinčák**. Riadny spolupracovník **O. Sytniansky**.

Ročn. II.

Turč. Sv. Martin, 30. Apríla 1871.

Číslo 4.

O r o l.

Oról môj, leť prudkým letom
Ponad vrchy, ponad skaly;
Lietaj široším svetom
Tkni krídlami hradov valy!

Oról môj, leť v družné kraje
Ponad vody, bystré rieky,
Hľadaj našej slávy ráje
Ktorú zaclonily veky.

Oról môj, leť k môjmu bydlu,
K snivej Tatier úvaline;
Zaľeť k pradávnemu sídlu
Šťastnej slovenskej rodine.

Oról môj, tam zpočín v háji,
V tom malebnom, v tom zelenom
Kde som lásku v žítia máji
Ja pocítil v srdci vrelom.

Oról môj, ty v tomto háji
Uzreš strom jeho padnutý,
Ktorý tam už nik neháji
A ten strom je nie vyschnutý.

Oról môj, tam jarčok beží
Kde ten strom je vyvalený,
U kraj jarku listok leží
Krásny, čerstvý a zelený.

Orol môj, ty list ten chvatom
Vezmi v svoje krídla sivé
A zaleť s ním k rodným bratom
Ta cez bralá sňažné, divé!

Orol môj, a v tomto letu
Význam listu: dobu jasnú
Oznamuj slavskému svetu,
Zvestuj mu budúcnosť šťastnú!

Moric Philadelfi.

D e d i č M u r á ň a.

Povešť od Pavla Beblavého.

I.

Krásne je to Slovensko naše! Jediný pohľad na tie vznešené Tatry, na tú rozkošnú dolinu Hrona alebo Váhu, tak zaujme dušu človeka, že sa jejich krásy ani len nasýtiť nemôže. Krásne sú tie naše vršky, hole; ba i tie pusté bralá, majú nečo pôvabného v sebe; a tie na jejich vysočinách vyčnievajúce, do nebies pusté, už v rozvalinách sa nachodiacie hrady a zámky, jím tým väčšej pôvabnosti dodávajú. — Ony už v rumoch ležia, v ktorých nejedon slávny dej Slovákov od tisíc rokov zasutý odpočíva. A z rozvalín týchto tu i tu ešte, či v piesni a či v povesti, slávny dej predkov našich potomstvu zachovaný, nekedy náhoda k sluchu prinesie.

Ale i krásne sú tieto povesti naše, krásne jako krásna slovenská panna, ktorej v líkach ruže, na perách maliny a na čele biele lalije prekvitajú. Každá tá povest ľudu nášho je tak pekná, jako pekná nitranská Lada. Kto sa díva na ňu, nemôže sa jej krásy nasýtiť, tak kto počúva naše báje a povesti nemôže sa ich naprečúvať. A čoby neкто žil tri celé veky, predsa by nedbal trebars vždy počúvať báje a piesne naše. A ľud náš je hovorný, on rád vždy rozpráva. Kde jedna Slovenka býva, tu sa celé okolie jej spevom ozýva. A čoby človek prešiel pol sveta, veselšieho ľudu, jako je slovenský,

nikde by nenašiel. Náš ľud a naše kraje sú jakoby k spevu už stvorené. Jedon bez druhého by ani byť tuším nemohol. Ba, čoby bolo Slovákov nekde i lepšie, on sa predsa len domov medzi svoje vršky ufahuje.

Ale boly časy, kde i náš slovenský ľud na čas svoju veselost utratil. Ja tie už pravda nepamätám, ale mojej prababy prababa hovorievala, pán Boh ích tam osláv na druhom svete, že jejich prababy to pamätaly, lebo že ony práve vtedy žily, ale nebývaly tak jako my, chyba v biednej chalupe, ale hen na zámku, lebo vraj ony tam boly varovkyňami alebo ja už sám neviem čím. Veď ktoby si to odtedy už i pamätal, keď je tomu už tak dávno. Ja to veru už ani tak rozprávať neviem, jako to ony vedely. Vyrozprávam to ale tak, ako som si to až po teraz zapamätal.

Ono to bolo raz v lete. Práve bol môj strýčik z cesty sa vrátil, raz v nedelu. My sme sedeli vonku pod stromami. Slnko práve zapadalo a dievčatá i s mláďenci vracali sa domov so spevom.

„No, ale to je pravda, povie môj strýčik, že táto dolina je už najveselšia, ba okrem spevu a radosti ani tuším inšie v nej nepanuje.“

„Ba žial ani snáď tu nikdá nepanoval,“ skočím mu ja všetečne do reči.

„Ej, horkýže nie,“ povie mi stará matka.

„Ale ja o tom neviem,“ stará matko!

„Ani ja synak môj, ba ani tí najstarší ľudia u nás, lebo je tomu už dávno, ale mojej prababy prababa si z nich nečo zapamätala. Ona mi vždy rozprávala o všeličom, čo ešte od svojej prababy bola počula, ktorej matka na zámku bývala, a ktorá i tú tureckú vojnu pamätala, lebo že vtedy i ona tam bola, kde to tí Turci tak mnoho kresťanov povražďili.

„Nuž a prečo to i vy nerozprávate nám, jako to i vám nekedy vaša babička rozprávala.“

„Oj kolkoráz som ja to už rozprávala, syn môj, ale ty si bol vtedy ešte malý nezbedný chlapček, ktorý nerád svoju babičku počúval. Keď si ale trocha odriastol, išiel si do škôl a preto si nemal ani príležitosti mňa vypočúvať.

„Zato mi to ale teraz vyrozprávate, pravda babičko?“

„Ano, syn môj, dajže teda pilný pozor, aby si nič nezabudol, keby si to nekedy mal tiež rozprávať.“

„Ale začnite mi tú najsamprvšiu, ešte keď tej jednej prababy jej matka na tom zámku bývala.“

„No dobre, len teda počúvaj.“

Ja som si prisadol bližšie a babka mi rozprávala.

„Bolo to, pravda že kedysi dávno, vtedy ešte hen ten zámok stál. Kráľ ho bol daroval jakémusi Tornallymu. Tento sa bol o nedlho oženil, a vzal si jakúsi veľmi peknú paniu. A naša dávna prababa sa tých čias vždycky mnoho naspomínala. Veselie tuším, že celý týdeň trvalo.“

„To, teda neboly tie smutné časy,“ pretrhol ju strýc v rozprávke.

„Veď počkaj že, príjde i na to čas. Či nevieš, že po radosti býva žalosť.“

„A po žalosti radosť,“ poviem ja, abych sa len do reči vmiešať mohol. Ale rozprávajte ďalej babičko, čo potom bolo?

„Po veselej svadbe nasledovalo asi po roku ešte veselšie krštenie. Manželka Tornallyho porodila krásneho chlapca. Po porode ale bola veľmi slabá, tak že sa Tornally hneď po nejakej dojke sháňal. Naša prababa a či praprababina prababa, ani to neviem už pomenovať, keď je tomu dávno, dost ale na tom, že to jedna z našej rodiny

bola, ktorá bola ešte mladá, pekná, červená žena; nuž túto vzal Tornally ku svojmu synovi za dojkú. Ej, a bolo jej tam dobre.

„Ale nie len jej, ale i našej rodine, ktorú Tornallyčka všemožným spôsobom obohacovala, ba, keby ju pán Bôh nebol k sebe vzal, ona by nám veľmi bola mohla pomáhať, snáď i zemanstvo by sme boli dostali. No, ale ju skoro pán Bôh vzal, bola ešte veľmi mladá.“

„Nuž, a či zomrela potom,“ zpytam sa zvedave.

„Zomrela ver, ale len neskoršie, veď príjeme i na to. Dost na tom, že nám, to jest našej rodine vtedy dobre bolo, kým tá prababa na zámku bývala.“

Netrvalo to ale dlho. Po krajine bol rozposlaný krvavý meč, aby sa zemanstvo hrnulo pod zástavy kráľove, proti Turkovi.

Tornally teda tiež sossbieral svoju družinu do pola potiahnuť majúcu. Jeho pani ho ustavične prosila, aby i ju so sebou pojal,*) čo jej on ale všemožne odopieral a vyhovárал sa, že musí pri obrane hradu zostať, že je to nie obyčaj, aby ženy s mužmi do boja tiahly. Ale všetko nič neprospeľo. Mladá pani sa prehovoríť nedala, išla teda proti vôli svojho muža s ním i so svojím synom, ktorému už na tretí rok išlo. A našej praprababy praprababa tiež čo pestúnka išla s nimi.

Po dlhom sem tam túlaní prišli až na osudný Moháč, veď sa to tuším tak volá, ty by si mal vedieť, Palko, veď chodíš do školy.

„Ano, tak sa to volá, povie môj kamarát, ktorý pri mne sedel. Veď je to snáď to, kde tolká hrôza tých kresťanov padla.“

„Ano, ano, prisviedčala mu babička. Vy snáď i počet budete znaf, ja to neviem.

„To sa ani s jistotou nevie, pretrhne ju môj strýčik, ráta sa ich ale na 42 tisíc, čo lahli na osudnom bojišti. Sám kráľ, ktorý sa chcel útekom ratovať, našiel smrť v potoku Čele, kde ho kôň v bahne udusil. Okrem

*) Netreba nám tu do čias stehovania sa národov zasahovať, ani o Kimbroch a Teutonoch hovoriť, kde ženy a celé rodiny spolu do boja išly. Husiti boli 1448 u Lípan porazení, a vodili sebou všade do boja údov rodín svojich. Prečo nie v Uhrách 1526 pri Moháči?

neho zostalo na bojišti sedem biskupov a dvadsaťosem vysokých hodnostárov; z vysokej šľachty asi 500 šľachticov, takže len veľmi málo bolo tých, čo životy ratovať mohli.

„Čože sa ale s Tornalom stalo, a jeho žena či tam tiež bola prítomná v tej šarvátke?“ zpyta sa môj kamarát.

„Jakože, pravda že bola,“ pokračuje babička ďalej, lenže ona bola v šiatre, ktorý mali vystavený z vozovej ohrady.

Ráno vraj bolo tu i tu zamračené. Skoro ale na to slnko pieklo, ktoré naše vojsko veľmi zmorilo, tak že sa ono okolo poludnia ani hýbať nemohlo. Chudiatka! už bolo po poludní a oni tam ešte lačný stáli, až ich i Turek napadol. Z počiatku že vraj naši víťazili; potom ale neviem, jako sa to stalo, naši boli premožení, takže sa na útek dali. Zmatok bol náramný, nie len vo vojsku, ale i medzi batožinou. V tom zmatku priniesli do ohrady poranených, medzi nimi bol i Tornally. Jeho žena zostala bez seba. Museli ju i jeho zo šiatra s veľkou obťažou vyniesť, aby jich ratovali pred divokosťou musulmanskou. A šťastlive jich i ratovali.

Tu prišla matka pretrhla babičku v rozprávani, volajúc nás ku večeri. Ponevadž ale ja zriedka večeriam, jestli ti ľúbo, čitateľu drahý, vyrozprávam ti ostatok, čo mi babička ešte v ten večer rozprávala.

Ztratené dieťa.

Kde leží nešťastný Moháč, to by bolo zbytočné opisovať, veď ho každý z čitateľov viac menej pozná. I to bude známo čitateľovi, že r. 1526, 29. augusta na nešťastnom tom poli svedený bol krutý boj medzi Turectvom a uhorskými kresťanmi.

Bolo to práve na druhý deň po nešťastnej bitke, teda 30. aug. Pole moháčeke pokryté bolo tisícami mrtvol. Nad nimi obľetovaly tlupy dravcov; tu i tu spustil sa krdel z nich dolu a nemilosrdne vyďobával oči padlých bojovníkov. Smutný a srdce prerývajúci to bol pohľad na nešťastný Moháč, a ešte nešťastlivejších padlých bojovníkov, lebo jich nikto ani len nepolutoval, a predsa oni veľmi polutovania hodní boli. — Veru polutovania hodní, lebo sa nik na nich neobzrel,

nik neobviazal paliacu ranu padnutého; nebol tu nikto, ktoby podal obcerstvujúcej vody žižňou zomierajúcemu, takže horúca krev svojich vlastných rán alebo svojich spolubojovníkov, v ktorej sa všetci brodili a ktorá jako červené súkno potiahla celý Moháč, táto krev musela hasiť žižň nejedneho. Kolko ich tam bolo, čoby sa boli mohli z rán vyliciť, avšak opustení, bez pomoci, všetcia bez výnimky, ktorí len útekom život svoj neratovali, museli ulahnúť v tmavý, strašlivý hrob.

Ticho bolo na Moháči, ticho hrobové. Nerozliehal sa tu dnes ani zvuk trúb, ani ryk vojanský, tak že ani krákorenie vrán, ktoré čím dial tým väčšmi sa rozmáhalo, ani ostatnie vzdychy zomierajúcich neboly vstave zobudiť tureckú stráž na bojišti. Už bolo dávno na deň a ona ešte vždy spala.

Ešte pri východe slnka bolo pozorovať na bojišti malého asi triročného chlapca. Avšak nebolo tu nikoho, ktoby si ho bol povšimol. Jeho usedavý plač nikto nepočul, nikto nekojil ubožiatko! Kto zná, kde mu otec, kto zná, kde jeho mať? Ono snáď ani nevie, že je ztratené, že je sirota, bo kto zná, kde padol otec, alebo kam sa podela matka jeho. — Dlhým plačom ustatý chlapec sklonil sa zase k zemi, položil svoju hlávku na najbližšiu mrtvolu a usnul.

Sotvá že chlapec plakať prestal, prichodily na bojište tri ženské. Ale ani jedna sa nezerala byť, jako by matka ztrateného dieťa, bo všetky tri viacej o bohatstvo padlých než o ztratené dieťa sa staraly. Každá z nich išla druhou stranou a všetky tri jako sa zdalo, prišli hľadať len korisť na bojište. Tu sa táto, tam zas druhá naklonila ku zemi a prezerala vrecká padlého.

O chvíľu jedna zô žien zastane, díva sa do kola, v očiach sa jej slzy sperlily a z jej ňadier tichý vzdych sa vinul:

„Bože, buď milostivý a smiluj sa nado mnou!“

Hneď na to prišla sem i druhá z nich a započala nasledujúci rozhovor:

„Jako vidím, ty plačeš Zuzka. To nám nespomôže. My musíme hľadať, jako sa vysvobodíme.“

„Ach, na čo mi tá svoboda, keď som to utratila, čo som snáď najradšej mala na svete. Janko môj, Janko môj, kde ta našť.“

„Toho ty už budeš darmo hľadať medzi živými. Dávno je ten už na kopytách konských, Bôh zná, v ktorej sveta strany už roznesený.“

„Ach, veď mi srdce pukne; dost tých rečí. Oj! prečo mňa ten los radšej netrafil.“

„No len no, nepočínaj si tak smelo. A či že sa nazdáš, že i tí Turci hen tak spia jako títo padlí? To sa mylíš. Čosi kamsi sú na nohách, a potom ti veru ani plač nepomôže. Hľaď teda, aby sme čím skoršie miesto toto zanechali.“

„Čo,“ ozve sa za nimi tretia ženská, ktorá sa medzi tým zblížila, „a už ste našly, čo ste hľadali.“

„Ano našly,“ povie druhá. „Tof Zuzka našla okrem kríža arcibiskupovho i mrtvolu Drágfiho, ktorá ešte zlatý prsteň mala na prste. Divím sa veru, že ho Turci nevyňuchali. A já, pozri sa: táto ručnica bola Orságova. To mi bude večitá pamiatka. Tieto ale hodinky, to sú, to jest boly niekedy Zápolove, teraz ale sú moje. Chudiacisko, ten večera o takomto čase tiež ešte nemyslel na kráľovstvo božie.“

„No len no, len sa rúhaj Bohu, veď ty to tiež obanuješ.“

„Ty už zase s tým písmom začínaš. Teraz nenie na to času. Nechaj si to až na druhý raz. Obzri sa ale radšej, aby sme boly už nekde inde. A ty Zuzka, nechaj si tie slzy tiež na druhý raz. Poďme že už, poďme.“

„Nie, ja nemôžem,“ skočí jej Zuzka do reči, „ja nesmiem, nedaj Bože!“

„A ja,“ povie druhá žena, „ja zas nepojdem: bo ja som si ešte nič nenajšla. Vy už máte pamiatky, ja ale nemám žiadnej, a preto si i ja musím nejakú vyhľadať.“

„No, nech to len dlho netrvá, lebo ja by som tú pamiatku tvoju nechcela potom životom alebo snáď otroctvom tureckým zaplatiť. Už tým sme nebezpečenstvu veľkému vystavené, že sa opovážime na ceste sa ukázať. A čože tu, v samom hniezde nebezpečenstva? Ja idem teda naše kone bližšie priviesť; vy ale môžete sa po ten čas po nečom ešte poobzerat.“

Zase sa rozišly. Slnko už počalo hodne pripekať. Turecká stráž už počínala sa prebúdzat. Zuzka sa nevládala ani z miesta pohnúť a horké slzy vždy viac polievaly jej zbladnuté líce. — Kým tá jedna zo žien pre kone odišla, zblížila sa druhá až neďaleko stráže tureckej. S veľkým pozorom sa obzerala na všetky strany, jakoby nejakú drahú korisť oko jej hľadalo. Ale nič nikde sa nenachodilo, čoby jej oko bolo uspokojit mohlo. Ešte sa viacej zblíži ku stánu tureckej stráže, ešte raz sa poobzerá na všetky strany, a tu práve, keď už mala v úmysle zpiatočnú cestu nastúpiť, zhliaadne spiace dieťa, ktoré na padlom v boji človeku svoju hlávku opretú majúc, zdalo sa, že sladko sníva. Obzerajúca sa žena zbladla jako stena, priblíži sa bližšie neznala či má dieťa vziať hore a či ho tu nechať; — ale kto zná, či nadtým premýšľala alebo či jej ľúto bolo chlapčeka. Ale nerozmýšľala dlho, bo sklóniac sa ku nemu tisko ho zodvihla, aby sa nezobudilo. Chlapec ale sotvá pocítil dotknutie, začal si oči pretierať a vidiac sa v rukách neznámej ženy, čo mal len síly, začal z celého hrdla kričať. Ona ale na to nedbala, ale pospiechala ku svojim spoločníciam, nedbajúc ani na volanie stráže tureckej, ktorá sa zo sna prebúdzala.

Prvé dve spoločnice už boly na koňoch, keď sa tretia ku nim navrátila.

„Hrom ťa zabil! obracaj sa,“ kričala jej jedna naproti, bo ten tvoj poklad ešte draho zaplatíme;“ druhá ale z nich usmievala sa, a všetok smútok, ktorý sa jej bol po tvári predtým rozlieval, zmiznul pri prvom výkriku chlapcovom.

Jako blesk vyšvihla sa prirazivšia ku ním žena na napchotove stojaceho koňa. A kým sa ku jich stíhaniu viac chlapov z tureckej stráže zostrojilo, bo tomu turbán, tomu puška, tomu zas nečo inšieho chybelo, čo kým oni to všetko vyhľadali, ženské i s dieťaťom hodný kus cesty urazily.

„Hľaďte nejako Turkov zdržať, kým sa ja trocha vzdialim,“ kričala svojim spoločníciam po predku uháňajúca s dieťaťom žena.

Druhé dve ženy zostávaly pozadku. Turci sa vždy viac a viac zblížovali, vidiac ale, že ženské ustávajú, zmiernili i oni svoj útok; prvšia ale žena tým väčšmi bodala

svojho koňa a ďaleko už bola, keď Turci ku Zuzke a druhej žene prichodili.

„Vieš čo,“ povie druhá žena Zuzke, keď sa Turci na dostrelenia boli priblížili, „ty sa pustíš v pravo, ja ale pôjdem v ľavo. Turci nebudú vedieť čoho sa držať, čiže mňa, alebo teba prenasledovať. Deliť to sa nepodelia, jedna z nás sa osvoľodí. Choď teda skorej ty; ja ešte počkám, až sa zblíza ešte, bo potom sa istotne všetci za mnou vrhnú.“

Zuzka, ktorej už úzko bolo, chytrou uposlechla rady a dala sa v pravo, kým tá druhá ešte chvíľu rovným smerom kráčala. Keď už ale Turci sa dobre zblížili, zvrtila sa i ona v ľavo. Medzi Turky povstal zmatok, bo nevedeli na ktorú stranu sa majú dať. Zuzka bola raz tak ďaleko, jako jej spoločnica, tej ale s dieťatom nebolo už ani vidieť. Turci dali sa za ňou, ktorá bola najbližšie. —

Keď mne potial moja babka vyrozprávala, pretrhol som ju v reči.

„Ale veď mne o tej našej prababe, čo na tom zámku bývala rozprávajte. Čo sa potom stalo, či zase bývala na zámku?“

„No len počkaj, nebuď tak netrzeplivý.“ Babička ešte rozprávala jako tí Turci prenasledovali tú tretiu ženu. Jako sa táto vysvoľodila a oni zahanbení sa nazpät vrátili. Všetko to som ja ale nenačúval, čo keď babička zpozorovala, nechcela mi viacej rozprávať, a tak som sa teda v ten večer týmto musel uspokojiť.

Na úteku.

Na druhý deň mňa mnoho prehovárania stálo, kým sa mi babička ku ďalšiemu rozprávaníu nakloniť dala. Ukazovala sa nahnevaná a vonkoncom mi nechcela rozprávať. Nato prišiel i môj priateľ, ktorý ju tiež prosil, aby nám to spolu rozprávala, tak že sa predsa konečne dala prehovoriť, pod tou ale výminkou, že sa ja jej všetečne do reči nebudem miešať. Čo bolo robiť, ačpráve dost nerád, predsa, chcel-li som, aby rozprávala, musel som jej to prisľúbiť. Čo keď som urobil, babička rozprávala, jak to nasleduje:

„Po tej bitke na Moháci, rozdelilo sa turecké vojsko na viac čiastok. Jedna čiastka z nich zostala na bojišti, ostatnie ale roz-

prechly sa skoro na všetky strany, v ktorú sa len mysleť dalo, žeby nektorí z našincov bol utekal, alebo jestli tam na blízkú nejaká dedina alebo mestečko bolo. A toto sú tie smutné časy, ktoré i nás zastihly. Tu od tejto porážky sa začínajú a tiahnu sa až na naše dni. Muselo to i smutne byť, keďže nebolo domu, v ktorom by buď otca, brata alebo zo známych nekoľo neoplakávali. Na samý tolko chýr o tejto porážke, rozprchli sa ľudia, z tých najvzdialenejších miest. A nepriateľ fahal zrovna na Budín, lebo ho viac nikto, nikde nepristavoval. Dediny a mestečká, kade išiel všetky na popol obrátil. Ukrývajúci sa našincov Turci všade stíhali, a ktorých našli, brali ich do otroctva. Sotvá minuly tri dni po porážke, Turci sa už do Vacova hrnuli.

Vacov bol opustený. Kto len trocha vládnul, hľadal útočisko v blízko ležiacich horách. Slnko sa práve k západu klonilo, keď na vacovskom vršku objavila sa dosť veľká tlupa cestovníkov. Po predku išiel panský kočiar, v ňom pán zo zaviazanou hlavou, a pri ňom s hustým závojom zastretá mladá ženská, neomyľne jeho pani. Za vozom na konochoch šlo viacej ozbrojencov. Povoľ, snáď ustatý dlhšou cestou, alebo pre poraneného pána, išiel pomalicky. Na tvári pána vyrážal sa veľký žiaľ, ktorý s ním i jeho pani sdeľovať sa zdala, a to síce ešte vo väčšej miere. Jej líca prezradzovaly krásu, ale tá krása ustavičným vľazením horúcich slz zdala sa tratíť, jako krása kvetov, jestli ustavične horúcim paprsľekom slnka je vystavená.

„Neplač už, Drahúška moja!“ tešil ju jej manžel. „Čože si tým pomôžeš! Pán Bôh ho neopustí, a kto zná či sa ešte nenajde?“

„Kubko môj, ach, prečo som ňa neposlúchla. Prečo sa na mňa nehneváš, prečo ma pekne menuješ, prečo ma nekľaješ? lebo ja . . . ja . . .“ hovorila štkavým hlasom, „ja som toho príčina, že tvoj syn, jediný tvoj potecha, jediný dedič Muráňa, je ztratený. Alebo, Bôh to vie snáď —“ ďalej nedohovorila. Jej bladá tvár, ešte väčšmi zbledla. A z jej očí celé prúdy slz polievaly jej tvár.

Kubko, jako ho ona volala, zdal sa trocha zamysleným. Na obočí bolo mu pozorovať, že niečo nemilého mu myslou preletelo, ba v očiach jeho bolo i slzy vidieť. Ale

on to všetko vedel utajiť, a len bedlivý zku-
mateľ by sa nedal previesť jeho vonkajšou
lahostajnosťou, lebo boj ktorý so sebou vie-
dol zúril v ňom na najvyššom stupni a žiaľ
ktorý mu srdcom zatriasal nedal sa žiadnou
pretvárkou prikryť. Ďalej sa to ale nedalo
v ňom utajiť, a on, zodvihnúc oči hore, vzdy-
chol si:

„Ach, syn môj, keby som len vedel,
či žiješ.“

Vzdychnutie toto tak trhlo vedľa sedia-
cou paňou, že táto vykrikla jak zúfalá, a vr-
hla sa svojmu mužovi okolo hrdla žiadajúc
odpustenie.

Bolastne a srdce prerývajúce to bolo
pozrenie na túto mladú so zúfalstvom a bô-
lom zápasiacu ženu.

„Pre Boha! Drahušká, čože myslíš,
veď sa zпамätaj a nezúfaj. Načo tratiť ná-
deju. Ešte tu nejsme všetci. Kto zná kde je
kojná a s ňou Bašo i Kováč, moji najodda-
nejší priatelia. Ja som presvedčený, že sa
nás syn pod ich opaterou nachodí.“

„Keby tak bolo, Kubko môj milunký!“
vzdychla si žena jeho. „Ale ty ani nevieš, že
sme my nášho syna na nešťastnom Moháči
zabudli. Vo zmatku velikom nevedela kojná
čo robí, ja som sa o teba starala a jej som
kázala, aby na nášho syna dala pozor. Chu-
diačik, on v tom najväčšom zmatku spal,
a kojná ponevadž na druhom mieste bol ulo-
žený než obyčajne-ho najst nemohla. Oj, ja
nešťastná mati! Oj, že som tak neskoro si
na syna spomnela.“

Nastalo ticho. Obom manželom sa teraz
zdalo, že sa buď nebo na nich zrúti, alebo
že sa zem pred nimi otvorí, a oni že sa
zrúfa do nekonečnej hlbiny, ktorá sa pred
jich očami otvárala.

Sotvá ale že boli opustili Vacov, prišiel
sem hneď v zápätí na zadychčanom koni, tu-
recký posol, sprevádzaný súc ešte dvoma
druhými, ktorí opodial za ním išli. Rád by
sa bol nekocho dovolal, ale nadarmo. Vacov
bol prázdny a i tí, čo sa tu ešte nachodili,
na objavenie tureckých jazdcov sa hneď buď
na útek dali, alebo poukryvali sa. Netrvalo
to ale dlho a prvý jazdec opustil zase Va-
cov, kým tí dvaja ešte v meste sa bavili;
— medzi ktorými sa nasledujúci rozhovor
viedol.

„Vieš ty čo?“ povie jeden z nich.

„Nuž?“ zpytuje sa druhý.

„Dobre by bolo tieto turecké šaty
s druhými zameniť. Tu sú ešte nie Turci,
a potom kto zná čoby z toho povstať mohlo;
naposledy by sme to i životom zaplatiť mohli.“

„V tom máš pravdu,“ prisvedča mu
druhý. „Ale, kde že ich dostaneš?“

„Jestli sa nemýlim,“ povie prvší, „nuž
v celom meste nenajdeš človeka. Vojdime
do hoc ktorého domu, veď čosi kdesi len
najdeme.“

„Nuž, ja nedbám, poďme teda. Mu-
síme sa ale ponáhlať aby nás ten ďaleko ne-
odišiel.“ Ushovorili sa i odišli.

Ale netrvalo to dlho, čo preoblečení
uháňali za tureckým jazdcom, hore vrchom
Vacovským. Tento ale, jako sa dalo pozoro-
vať, rád by bol čím najskoršie prchajúcu
spoločnosť alebo radšej uprchlíkov moháč-
skych na jich úteku dostihnúť.

Prchajúci len voľným krokom kráčali.
Oni dlho nepozorovali, že sa neкто ku ním
blíži. Tichosť, ktorá panovala u nich, keď
sme ich pred chvíľou opustili, nebola ani tým
najmenším prerušená. Otec i matka, Bôh
zná nač mysleli, ale s istotou, ačpráve my-
šlienky je ťažko uhádnuť, predsa by sme mo-
hli tvrdiť, že myšlienky jejich byly jednaké,
že oba mysleli na svoje ztratené — a kto
zná teraz, kde sa nachodiace dieťa.

Z myšlienok týchto ich vytrhol nejaký
nepokoj a šoptanie jejich družiny, ktoré medzi
ňou povstalo, jaknáhle zhliašli bližiaceho sa
ku ním tureckého jazdca.

Hnutie toto neušlo ani Tornallymu ani
jeho panej, lebo to oni boli, ktorí sa i so
svojou pozostatou družinou na svoj zámok
Muráň hľadeli čím skorej dostať. Tornally
je to, ten istý ktorý pred pár mesiacmi sa
nespokojný ubieral do tábora, rozhorlený súc
nad neustupnosťou svojej ženy ktorá sa ho
nechcela spustiť a proti vôli ho do tábora
sprevádzala. Mrzutý bol vtedy, ale teraz ešte
mrzutejší: bo vtedy sa aspoň tešil, že keď
on padne, nuž nechá po sebe dediča, ktorý
statky jeho, a medzi nimi i krásny Muráň
opanuje. Teraz ale nádeju tú ztratil, bo na
miesto syna svojho, on zostal dedičom a syn?
snáď nekde padol v ruky turecké, alebo kto
zná či žije? A on? on tiež ranami posypaný,

kto zná, či z nich vyjde? — A ktože je to pri ňom? Čiže to nenie jeho predtým veselá života polovička? Ba ona je, len že tá veselosť a spokojnosť zmizly z jej tváre. Jako listie na jaseň opadá, stromy zostanú jako zpusnuté chyže, z ktorých náradie a okrasy boly vyrabované: tak i jej tvár bola všetkej ozdoby, všetkej spokojnosti pozbavená. V nej sa tisíce výčitôk zobrazovalo, ktoré jej neustupnosti, jako príčinu ztraty dieťaťa v duši sa malovaly.

Tornallyho družina zrazu zastane; on sa obzre.

„Hah? čo vidím! Turci už za nami: ztratení sme!“ Sotvá ale dohovoral, dve ručnice vypálily a turecký jazdec už sa svíjal i s koňom, ktorý ho privalil. Keď letel z koňa, rozvinul svoj plášť, z ktorého niečo chtiac zachrániť hore vyzdvihne a bokom odhodí. Bol to chlapec z bojišťa moháčskeho.

Chlapec vykrikoval; na výkrik jeho nasledovala ozvena z druhej strany, a síce výkrik jeho matky: dieťa moje!... Bože môj! rozliehalo sa na vókol a úbohá matka, chtiac skočiť z vozíka padne a zostane celá zbladnutá jako stena, z hlavy jej krú sa cedí a ona ešte niečo ústama šoptajúce, zostane bez pohnutia hlavu opretú na nešťastnom skalisku, ktoré jej ju rozrazilo.

Za chvíľu bolo všetko jako zmeravené. Každý zostal na svojom mieste jako by prikovaný. Nik sa neopovážil pomáhať, nik kričiť, — sám Tornally zostal jako omráčený. Ústa jeho zdaly sa, že niečo hovoria, ale hlasu nebolo počuť. — Až o chvíľu strhne zúfale obväzky zo svojích rán; skočí dolu a zastavuje prudiacu sa krev svojej panej; za ním i jeho služobníci ponáhľali sa svojej veliteľke ku pomoci.

Pod tým časom, kým družina Tornallyho i s ním spolu pilno sa zaoberala prebúdzaním svojej veliteľky, sprievodčí tureckého jazdca prišli až na miesto, kde tento sa všemožne zpod farchy koňovej hľadel vysvobodiť. Jako tí tam svojej veliteľke, tak títo svojmu súdruhovi hľadeli všemožne pomáhať. Dost s veľkým namáhaním sa im to pošťastilo. Keď ale bol vysvobodený, hľadeli uspokojit dieťa, ktoré až doteraz nariekalo.

„Vidíš,“ povie jedon z nich, „to všetko tá tvoja náhlost narobila. Či si nevedel tie

prekriate šaty už odhodit, vidiac, že sme ďaleko od tureckých náhončích.“

„Ach, horkýže ďaleko, povie tento. Nemine ani dvanásť hodín a Turci sú tu, ba snáď nás i predbehnú.“

Kým títo dvaja sa spolu shovárali, kojil tretí z nich chlapca.

„Neplač už Janko môj, môj poklade drahý, veď už nebudeš medzi cudzími. Oj, poklade môj najdrahší, tuším bych bola zomrela za tebou. Ach či sa bude radovať tvoj otec a tvoja mati. — —“

Mňa už mrle od zvedavosti jedly, preto že nám babička nevravela, kto tie osoby boly, a ponevadž som svoju zvedavosť udusiť nemohol, zpýtam sa vzdor môjmu slubu, skočiac babičke do reči, aby nám povedala, jako sem malý Tornally prišiel.

„Či sa pamätáte,“ povie babička, „na druhý deň po nešťastnej porážke na Moháči som vám rozprávala, že na bojišti boly tri ženy. Tieto ztrateného Tornallyho hľadaly a i našly a so sebou vzaly. —

Z týchto žien bola jedna naša praprababa Zuzka; tie druhé dve ale boly Bašo z Čoltova a Ďurko Kováč, oba preoblečení za ženy, aby jich nepoznali. Kováč tam našiel, jako viete, malého Tornallyho a hneď sa s ním i na útek dal, v ktorom mu Bašo a naša prababa pomáhali, až sa všetci traja šťastlive do samého Vacova dostali. Vo Vacove sa Bašo i naša prababa preobliekli, lebo na ceste mali všetci turecké šaty, aby, keď už cesty všade zaplnené boly Turky, od nikoho neboli pristavovaní. Kováč ale chcel čím skoršie prechádzajúceho Tornallyho dohoniť, a jeho i matku z úzkostlivých boľostí vysvobodit, preto ponáhlal čím skorej len za nimi, nedbajúc ani na záhubné turecké šaty, ktoré jako ste počuli, by ho čo chvíľa boly život stály. A keby nie pádu Tornallykinho, kto zná či by to nebol i životom zaplatil.

„Nuž a s Tornallyčkou čože sa stalo? Veď sa snáď nezabila?“

„Na cele čisto nie, povie mi babka. Po dlhom kriesení pošťastilo sa ju k životu prebrať. Avšak docela už nikda nevyzdavela. Jej rana sa zahojila, ale len povrhu. Vnútri ale sa zahojit nedala, bo asi o rok na zapálenie mozgov zomrela. No ale kde som pre-

stala? vidíš zase si ma pretrhol. . . Aha, už viem.

Keď Kováča z pod prestreleného koňa vysvobodili, išli za družinou Tornallyho. Ale jaké zadivenie; — na miesto radosti žalost ich očakávala, obzvlášte ale Kováča, na ktorého Tornally až do smrti nemohol pohliadnuť, aby buďto sa nerozhorlil alebo nezaslzil; lebo neznal, či ho má nenávidieť, ale jako, veď mu syna, to najmilšie na svete ratoval; nuž a rád ho vidieť? tiež nie, lebo on bol príčinou, že utratil to druhé, čo rovno so svojim synom miloval, svoju najmilšiu Drahušku.

Dlho to trvalo, čo sa Tornallyho družina na vrchu vacovskom bavila. Už mysleli, že padnutú veliteľku nikdá viac nezkriesa, všetky spôsoby chcieť ju prebrať k životu boly marné, a kto zná, keby nie plaču dieťaťa, či by ju i boli prebrali. Na plač teda chlapcov prebrala sa Tornallyčka zo svojich so smrťou zápasiacich mdlôb. A veď by i škoda bolo bývalo, kvietko v rozkvetie z hriadky vytrhnúť a preto, že krásou sa žiari, nemi-

losrdne pošliapať. Škoda, nastokrát škoda bola by bývala, mladú paniu z hriadky blaha, ktoré na nádrach svojho muža a v poteche milunkého dieťaťa nachodila, škoda vravím by ju bola do tóne tmavého hrobu uložiť. A predsa nebolo pomoci. Ona sa síce na nektorý čas zotavila, aby snáď svojho muža z rán vylicčila, so svojim synom sa ešte potešila, a potom v tom najkrajšom veku, jako v najkrajšom rozkvetie kvieťa, od ních na veky sa rozlúčila. Slzy jej z očí jako hrach padaly, keď sa so svojim mužom lúčila. A bolo pozorovať, že sa ešte nerada z toho sveta ubiera. Poslednie jej slová boly: Mužu môj milunký, nie mi je dopriato dial v lúbsti ku tebe prežívať: synček môj drahunký, ani teba opatrovať. Tak zaplatila mladá žena svoju svehlavosť a neposlušnosť svojim vlastným životom. Lebo neprešli dva roky, ba málo viac jak jedon a ona už viacej — ktorá sa snáď roky a roky mohla tuná blaženou cítiť, necíti tak, jako my cítime; ani tak neraduje sa, jako sa my aspoň zo života radujeme.

(Pokračovanie nasleduje).

Močar a rieka.

(Podľa Krylova.)

„Ak že je to? Vody tvoje
Voždy tečú; ako moje
Nikdy ony nestoja!
Kedy že už tiecť prestaneš?
Hádam nikdy nezastaneš
Drahá susedka moja?“

Močar tak sa rieky pýta:
„Či sa mrká a či svitá,
Vidím už od pol veka:
Ak s nákladom lode plynú,
Dlhoväzné plte vinú
Po tebe sa z daleka.

O loďkách, člnoch ni reči!
Kto že jich počet vysvedčí!
Kedy život zmeníš taký?
Ja by vyschla od starosti.
Páč aké mám ja rodosti!
Mne chýr síce niaký;

Na mape sa cez celý list
Netiahnem, a Štúr abo List
Veľkosť moju nechvála;
Keď sú chvály bez tak márne!
Za to mi však lože švárne
Mať príroda postlala.

Mám jalšisté, mäkké brehy,
V ních požívam mieru, niehy,
Ak medzi perinami;
Ni shon plti, ni shon lodí
Na mňa hrôzu neprivodí,
Ťaž člnka neznáma mi.

To už vela, keď sa tíše
Vodou mojou list kolíše,
Čo vetrik zavial ku mne.
Bez vetrov mám život tichý,
Nehýbem sa, na svet tichý
Hladiac, mudrujem dumne.“

— „A mudrujúc,“ rieka vraví,
„Zabudlas na zákon pravý:
Kto chce žiť, nech sa kýva!
Hybaním je voda zdravá;
Preto jarkov som ja hlava,
Vód mojich neubýva.

Bez ustatia, bez pokoja
Nosí osov voda moja,
Mňa čaká za to sláva.
Keď potečiem veky v ďaleč,
Už o tebe nebude reč,
Porastie v tebe tráva.“

Vešiba rieky sa nevléčie;
Ona ešte dosiaľ tečie,
A močar utenula;
Múlom hrubým zavlečená
A šuvarom zarastená
Napokon i vyschnula.

* * *

Slabne schopnosť každučký deň,
Keď ňou veľká ovládne lieň,
Bez užitku ostane:
Keď duch času ju ovievat,
Život rezký do nej vlievat
Pracovitost prestane.

Nosák.

Nový vek a jeho výchova.

Vek nový je vekom neustáleho postupu ľudstva na poli vedy, umenia, literatury, vynálezok, priemyslu, obchodu, kupectva, politicko-občanského, cirkevného a národného rozvoja, a tak i výchovy všeludskej vôbec a národnej zvlášte. On je vekom ľudskej i národnej upovedomenosti, a preto i vekom svobody duševno-mravnej, náboženskej, občanskej a národnej; jeho cieľom je čistou a svätou ideou kresťanstva, božskej totiž pravdy, krásy a dobra, ľudstvo opravdive učlovečiť, z národov učiniť verných sluhov božích, dobré a hodné nástroje v rukách všemúdrej a všemohúcej prozretelnosti božskej, taktó človečenstvo k samému Bohu povýšiť, k slávnemu života priviesť a blaženým učiniť. Možno-li vek starý ohľadom ľudského rozvoja vekom detinstva, a vek stredný vekom mládenectva pomenovať, vtedy možno nový vek vekom mužstva nazvať, a tak vekom veľkých a slávnych ľudstva rozvojov, pohybov, skutkov a dejov. A jako v každom z týchto vekov, výchova človeka bola dušou toho čo hýbat

malo ľudstvom; tak výchova veku nášho vždy lepšie pripravuje a pripravovať musí dobu tú, v než štáty a národy k tomuto veľkému a svätému cieľu boholudského a šťastného života prichádzať budú. Pravda že ešte ne-jedon tuhý duševný i fyzický boj prevedený byť musí, až odstránené budú všetky tie prekážky, ktoré v ceste stoja tomuto vznešenému cieľu čo najvyššieho zdokonálenia a ušťastli-venia ľudstva.

Vek náš je teda docela rozdielny od veku stredného; tam tvorily sa ešte len štáty pod otčímstvom cisára nemecko-rímskeho, *) a pod dozorstvom viditeľnej hlavy cirkve: tu jich je už plno utvorených a zorganizovaných, i nové svobodne povstávajú. Kresťanstvo ešte len vstěpovalo sa v národy, ačpráve od jeho chápania a plenia okrem maličkěj hrstky osvietenějších ľudí, t. j. kňazstva, ďaleké bolo europejské ľudstvo: tu zas došlo kresťanstvo

*) Karol Veľký sa len v svojom 30 roku začal učiť čítať a písať, a Alcuin pod ním zariadil prvý seminár kňazský v Paríži.

Red.

k čistejšiemu a jasnejšiemu pochopu, ako princíp voľného boho-ludského života, a osvencuje, sohrieva, obživuje a oduševňuje národy, vedúc jich k skutkom duševne významnejším. Tam nepožívali svobody iba kniežatá, rytieri, páni a duchovenstvo; tu je ona údelom človeka ktoréhokolvek stavu. Tam cesta k svobodnej a všestrannej vede bola v tom bludnom domnení, že svetlo ducha netreba každému človeku: teraz ale každý rozumný človek za duševným vývinom každého druhého človeka túži, a si ho praje: sebec pravda sa pri tom laká, bojiac sa o svoj nízky zisk: pravdymilovný, dobrý a prajný človek vie. bludy len pravdou porážať. V stredoveku boly i školy pre učeníých nedokonalé, škôl pre lud a pre pracovitú triedu celkom nebolo: v našom veku ale je vyšších, dobre sriadených škôl plno, slávnych učilišť a akademii hojne, školy počiatocné pre lud nachodia sa v nezčiselných osadách, a nadto zvláštnejších škôl, jako mešťanských, remeselnických, kupeckých, hospodárských, ba i umeleckých dostatok po všetkých tých krajinách, kde opravdu svobodný, svobody milovný a vzdelaný národ prebýva, a kde v prípade jestvujúcich rozdielneho jazyka národov, nehľadí sa iba na oprednostnenie jedného, ale zo spoločnej pokladnice pre všetky národy rovnako sa zakladajú a udrzujú školy. V stredoveku iba krásne umenie sa rozvilo utešene, čo výraz krestansko-ludského citu a pojímania krásy, umenie toto však za našich časov ešte vyššieho stupňa dosiahlo, kde duch a idea ešte vernejšie prebleskuje z obrobenej materie, a kde temer každý národ samostatne počína pracovať na tomto poli.

Stredoveká literatura obmedzená je na školu a na cirkev v užšom smysle, všetko dýcha školníctvom a theologickým pochopom: obsírnejších diel tu málo najdeš, pravej vedy nielo, a svobodného pojednávania o duševných potrebách ludstva sa nedočítaš. Úzky to veľice a obstrihaný okres duševných pohybov oproti terajšiemu mohutnému prúdeniu sa ducha vo všetkých oboroch vedy a umenia, kde človek zo samej literatury vzdelat sa môže na umného a múdreho človeka, a kde jednotlivé národy ohromné bibliothéky vedec-kých a vzdelavatedlných spisov počítujú, že keď celý obor europejskej literatury uvážime,

časne duch náš nad tým, jako europejské ludstvo k tak znamenitým a nesmiernym pokladom došlo. No ale nie je divu, že stredovek sa v tak úzkych hraniciach literatury pohyboval a tak ťažkavo postupoval v srovnaní s našou dobou, kde tak snadno a rýchle sa všetko pohybuje a tak bohate zrástá v plodoch ducha ktoréhokolvek účelu a smeru. Lebo tam hľa panovala cudzia latinská reč a nevoľa ducha, tuto panuje ale materinská reč a svoboda myšlienky i slova, tam sa bral ohľad iba na školy a na učeníých, tu sa bere ohľad spolu i na samý život a na všetky triedy ludí; tam sa pojednávalo najvyšš o klassických spisoch rimských a gréckých *) a čo to o jejích filosofii, i prednášaly sa dogmy cirkve: tu sa ale pojednáva o všetkom, čo i do fyzického, duševného, mravného, cirkevného, politického, občanského, národného a svetohistorického obsahu, padá. V stredoveku počalo sa ažneskoro tlače uživať, i to nedokonalé ešte sriadenej a postupujúcej**), kdežto my sa už teraz rýchlysom tešíme. O umení tam ešte nebolo pojednávané, bo sa ono považovalo väčším dielom iba za remeslo, jemuž sa iba od majstra osobne učiť možno. Vynikajú i tam jednotliví básnici, ktorí veku pozdejšiemu lepšiu cestu kliesňa, ale čo je to v pomere k poesii nášho veku, kde ona v potokoch a riekach bohatého, nadšeného ducha tečie?!

Stredovek vynášiel kompas, odokryl novú, kratšiu lež pred tým známu do východnej Indie cestu, i štvrtú čiastku zeme Ameriku, náhodou prišiel k hotoveniu pušného prachu, a konečne podarilo sa mu i umenie tlačenia kníh vynajst, rytím písmen do dreva jako v Chíne a v Japonsku: no terajší vek zdokonalil nad mieru tieto vynálezy, povzniesol vysoko umenie kníhtlačiarske, opravil značne kompas, pušný prach použil nie len k vedeniu vojny, ale i k lámaniu tvrdých skál; ob-

*) Nie vždy. Rimania zabudli svoju reč, tak že Cola di Rienzi, diktator to rimský len s ťažkosťou Livia prečítajúci sa dozvedel o dakedajšej sile a moci Rímu. Španielski Arabi majú z ohľadu tohoto veľký význam.

**) Z počiatku tlače sa písmeny do dreva rezaly bez pohyblivosti.

javil veľiké ostrovy tichého oceánu (Austrálie), vyzpytoval náležite pevniny i morá zemského sveta, vykoristil všetko k svojmu hmotnému i duševnému obohateniu, a nadto vynašiel také veci, o jakých sa predtým ľudstvu nikdy nesnívalo. Menovite odokryl hromovinu vo vzdušnom povetří a v kovoch, pomenovav tamtú električnosťou, túto ale galvanizmom, poznal dokonalejšie magnetickú silu zeme a magnétu samého, vyzkúsil silu horúcej vodnej pary, juž k pohybovaniu tých najumelejších a najspletenejších strojov upotrebil, prerábajúc nimi rozmanité suroviny vo výtečné výrobky, alebo ženúc nimi celé rady vozov po železných kolajách a veľikánske lode po mori a valných riekach. Vyzpytoval tiež silu ztlačeného vzduchu a zhotovil strelnú bavlnu, jež účinnok nad pušný prach o mnoho väčší a hroznejší jest; zaviedol v užívanie ihlicové pušky, fahané a od zadu nabíjané delá, obrnené a potápacie lode, ba i oheň, ktorý i vo vode horí. Vynajdúc ďalekopis, už ho i znamenite opravil, uživa zvláštny rýchlopis, zhotovuje svetlopisy, zázračné optické stroje, povetro-, teplo- a liehomiery. Hospodárstvo postúpilo od tých čias značnejšie, od kedy sa umelého hnojiva a parných strojov, jako pluhov a mlátebných nástrojov i sečkorezov uživa. Nemožno mi všetky tieto vynálezy nového veku tu vypočítat, lebo najmnožšiu prácu, ktorú predtým ruka ľudská, dobytok, alebo sila vody konaly, teraz predivné parné stroje vykonávajú, a čo predtým iba do dreva a kameňa ryli, to teraz ryjú i do mede, ocele, áno i do diamantu. Už nieto temer prirodzenej veci a sily, ktorú by si človek podmanil a k svojim cieľom upotrebiti neznal. To sú tie často spomínané divy terajšieho sveta, ktoré o veľkej umnosti ducha ľudského svedčia, len by pri tomto umení ľudia i voždy pánu Bohu vďační a sebe dobrí boli!

Priemysel už z tej príčiny bol vo stredoveku slabý, že nebolo strojov, ktorými by si ľudia svoju prácu boli usnadnili a ju k vyššiemu stupňu dokonalosti priviedli, tieto ale vynajst nebolo možné pri chatrnejšej známosti sil prírody. Jaké tiež upotrebiti neznali. Za oných časov by boli výborného chemika alebo mechanika za diabľovho spoločníka pokladali. Tak tiež pri nedokonalom poznaní zemského

oboru, pri nedostatočných mapách pevniny a mora, pri zlých a ťažkých cestách po suchu, pri nesnadnej a neskorej premávke, obchod a kupectvo nemohly prekvetať, čo všetko ináč stojí za našich časov, kde každému novému podniku je už cesta dobre prekliesnená.

Politicko-občanský život stredoveku nedá sa podobne s naším nijako merať: tam tvorily politiku sveta iba kniežatá, podľa feudálneho systému, so svojimi vasally, tu ju tvoria viac lebo menej národy samé, vyslovujúc smýšľanie svoje o verejných záležitostiach na spôsob rozličný. Keď tam právo skutocného občanstva nemal iba svobodný rytier, šľachtic, a len neskoro si vymohlo mešťanstvo ďakejšej svobody, tu je každý statočný kolkým tolkým majetkom vládnúci obyvatel krajiny, právnym a svobodným občanom. Zákonodarstvo onoho veku ležalo ešte v kolíske, a pre mocného nebolo zákona, jaknáhle dostatočnou silou vládol výkonnejšej moci odporovať: v našom veku je zákonodarstvo na základoch prirodzeného a božského práva založené, ač práve bohužiaľ ešte nie všade a vždy upotrebované, a pred zákonom je, aspoň má byť každý rovnako svobodný a oprávnený. V stredoveku platily kasty a cechy; v novom veku platí osobná hodnota občanského práva každého človeka, lebo u nás vojvodí duch, vzdelanosť, spôsobilnosť, umenie, práca, statočnosť a zásluha občanova; preto je každé podanstvo a nevoľníctvo aspoň po zákone — výrokem a na papieri zrušené, a každé staré, zplsnivelé privilegium u múdrych opravdu ľudí, iba osobnú čnosť a zásluhu čenit mohúcich a znajúcich, nemá žiadnej platnosti.

Národy v stredoveku nerozvíjaly národnosť svoju, lebo nebolo národnej výchovy, jej miesto zaujímal výchova k udržaniu kást a tried pracujúca: tu ju už rozvíjajú a v živote platnou činia, intelligentní a verní zástupcovia národov, lebo poznali, že nie len jednotliviec, ale vlastne celý národ má sa dobýjať k sláve boholudského života, a každý národ hlási sa o právo toto, všetko vynakladá na zdokonalenie výchovy svojej, aby žil a pôsobil na svete, jako neumierajúca nikdy mravná osobnosť. Bol-li stredovek iba vekom vyznačujúcich sa spoločenských tried, je náš vek vekom národov a národností!

A čo postavilo novoveké ľudstvo na tento stupeň osvety a vzdelanosti? cit úcty, slobody, väčšieho zemského dobrobytu a slávnejšieho života! Dva veľké, svetohistorické prevraty, obraty to predôležité, pripravujúce tento slávyplný nový vek, a síce reforma náboženská a politická. Tu nám ale len o výchovu ide, kde sa ani o náboženstve ani o politike výhradnejšie zmieňovať nemôžeme, ač práve si predsa i o jednom i o druhom predmete niekoľko úvah dovolujeme. —

Terajšia slávna európejská veda a velebná, vyššie ciele pred očima majúca poesia mohla iba skrze svetlo čistého, ducha i srdce zapalujúceho a voľný vývin pravdy velice napomáhajúceho kresťanstva povstať.

V jasnom a slobodnom kresťanskom duchu sriadené školy a vyššie učilištia i obživovaná literatúra vždy lepšie pomkynajú národy a ľudstvo k jejich svätému cieľu, a my sme tej pevnej nádeje, že navzdor zmáhajúceho sa v časoch našich realismu a materializmu, ktorý z mnohých ľudí obraz boží sotiera a jích velebnjšieho života zbavuje, čím dial tým mohútnejšie uskutočňovať sa bude kresťanstvo s jeho spasiteľnými zásadami v človečenstve. Ono stojí tak skalopevne mocou svojej pravdy a svojich zásad, že nielo tej moci na svete, ktorá by ho zničilo doviedla, terajšia mnohých slepiaca nevera a rozpustilosť len na to ukazuje, že prichodí čas jej pádu a zahanbenia. Nastúpi iste tá doba, kde miznúť bude vždy viac nízky materialismus v živote ľudskom.

Politická reforma nastúpila v novom veku s veľkým prevratom francúzskym roku 1789. Tejto reformy cieľ bol: Uznanie každého človeka za rovné dôstojného človeka, za osobnosť slobodnú, všetkých práv človečenstva účastnú, a preto rovnosť každého človeka a občana pred zákonom, vyhlásenie tedy všeobecnej rovnosti, slobody a bratrstva medzi občany jednej štátnej obce. Ona hľasa: „občanstvo nenie pre obec, ale obec je pre občanstvo, lebo ľud a národ sám utvoril si svoju obec, vstúpil do nej pre svoju bezpečnosť, pre rozumný riad, pre napomoženie vzájomného dobrobytu, nadovšetko pre dosaženie v nej svojich ľudských cieľov, a tak pre roz-

voj fyzický, duševný a mravný, k poisteniu ľudskej vzdelanosti a ľudského blaha.

„K duševnému dobrobytu prislúcha ale i úplne slobodná výchova a výučba mládeže, nad ňouž v prvom stupni sami rodičia rozhodujú, potom ju ale spravuje štát alebo cirkev skrze svoje ústroje, zakladajúc a udržujúc školy a vychovávacie ústavy pre všetky potreby a požiadavky občanov, a pre šírenie opravdivej osvety, vzdelanosti a mravnosti v národe.“

Toto je asi všeobecne nastienený obsah francúzskej politickej reformy, ktorá prv než do života vstúpila, veľa krve stála, a ktorá Bohu vďaka po iných európejských krajinách v podstate svojej, cestou pokojnou v život a v platnosť uvedená jest.

Reforma táto môže sa právom politickým Evanjelium-om nazvať, lebo bez nej nielo občanských slobôd, niet ani národného a ľudského pokroku. Bez nej darmo hľasa kresťanstvo spravodlivosť, darmo sa usiluje štátnym učiniť ľudstvo, a k jeho vznešenému cieľu ho viesť; lebo pokiaľ je človek nevoľný, putami sovrený, ťažkými bremenami obťažný, len o potreby tela starať sa prinútený: potial nemôže sa stať v pravom smysle človekom, a nemožno mu myslieť na život vyšší, krásnejší a vznešenejší. A preto hľa jaknáhle sa táto reforma po európejských štátoch previedla, tak si i ujarvení predtým občania razom volne oddýchli, všetko sa zaradovalo novému jaru života, pustilo sa veselo do práce fyzickej i duševnej, do budovania svojho dobrobytu a blaha. To občanstvo, ktoré najlepšie cítilo farchy svoje a kde ho najviac omína, polahčilo si jich a odstraňovalo od seba všetky ostro bodajúce pichláče života. Vyslovalo, čoho mu pre jeho krajšiu budúcnosť a pre poistenie trvácего šťastia treba, i domáhalo sa všetkých slušných prostriedkov, pripraviť si už raz blaženejší stav a život.

Cítено, že sloboda bez osvety a vzdelanosti a z tadiaľto vytekajúcej mravnosti zabezpečiť sa nedá, a preto že pre poistenie tej pre všetkých platnej voľnosti, musí i výchova ľudu a celého národa iný smer a obrat vziať nežli ho posial mala. Zakladaly sa tedy školy nie len pre učeníých, ale i pre pracujúci ľud, školy to neobmedzené na púhe čítanie, písanie, ráťanie a náboženský katechismus, ale

učiace ho poznávať i zem, prírodu, jej živly, sily, zákony a upotrebenie tejto zeme a prírody k jeho telesnému, a kroz tento i k duševnému prospechu a zvelatku, školy tak rečené reálne, jejíchž blahodejnosť za krátky čas skvele sa dokázala. Roľníci učinení vladármi vlastného majetku, obrábali rozumnejšie a pilnejšie nežli predtým pole, zahrady a štepnice svoje, zakladali a rozmnožovali ovocné sady, a súc hospodármi vôbec, polepšili a rozhojnili i chov dobytká, ba pričínili sa i k včelárstvu a k pestovaniu hodbávných húseníc, jako nového žriedla značných dôchodkov.

Remeselníci stavše sa úplne svobodnými občianmi, tým úsilnejšie vyhľadávali pramene zámožnosti a príjemnejšieho života, rozmysľovali nad tým, jako by opraviť a zdokonaľiť remeslo svoje, čo sa jim i podarilo. Jaknáhle stali sa zámožnejšími, premenili úzke rukodielny svoje v priestranné fáoriky, vynajšli stroje, nimiž polahčili si prácu a zdokonaľili výrobky svoje, a tak všeliký priemysel pozdvihol sa na nevídaný a neslýchaný pred tým stupeň dokonalosti, že sa už i na príjemnosti a skvos života myslieť dalo. Povstali tiež mechanici a chemici, ktorí ešte ďalej zasiahli nežli remeslo zasahovať mohlo, čím uvedené sú v život nové závody, poisťujúce živnosť i dvihajúce valne priemysel a hospodárstvo. Z malokupcov a kramárov stali sa obozretní veľkokupei a obchodníci, ktorí zbohatnúc, rovnať sa mohli šľachticom a velmožom, vedúcim pohodlný život a prevodzujúcím skvos.

Strednia a nižšia trieda národa touto cestou k svobode a k právu a kroz toto k väčšej vzdelanosti, kroz vzdelanosť ale k zámožnosti a dobrobytu dojdúc, stala sa jeho najlepším zastupovateľom, a bdejúc ostrážite nad svojimi právami, bdeje spolu nad právami národa, aby to, čo raz pre ľud a národ získano, nemohlo viacej na zmar prísť, prečo v týchto nižších triedach národa leží záruka pre život štátu a národa!

Francúzska politická reforma tak mohutne pôsobila na novoveké europejské ľudstvo, že za našich časov nieto už v Europe mimo Turecka, poddanského a nevoľnického ludu.

Ale s osvobodením jednotlivých tried národa a individuálnych osôb, nie je ešte celý národ svobodný, ktorý aby sa takým stal, potrebuje autonomnu správu, a kroz ňu určovať sa sám sebou, aby opravdive voľný, a celého národa dôstojný život viesť mohol. A toto platí zvlášte tam, kde štát neskladá sa z jediného jediného národa, ale záleží z viacej rôznych národov. V štátnych obciach, ktoré z jediného národa záležia, prirodzene i politika národnou byť musí: ale nie je tomu tak v štátoch mnohonárodných, jakých v Europe doteraz prevažný počet jestvuje. Následkom tohoto domáhajú sa za nášho veku i národy už šetrenie národnej politiky a národného práva, t. j. aby nie len jeden alebo druhý národný factor štátu mal zabezpečené v ňom svoje jestvovanie, svoj rozvoj a život, ale aby všetci takíto činitelia štátu pospolu a v hromade mali jednaky vliv na politický život, a jejich národné záujmy jednako byly šetrené, hájené a napomáhané. Toto je i skutočne prirodzený výsledok novovekej náboženskej a politickej reformy, keď tamtá dopomohla národom k svobodnému rozvoju ducha a genia, podajúc jim svobodu myšlienky, slova, svedomia a presvedčenia, a odkázuc jich na jejich vlastnú reč, čo nejlepší prostriedok vyjadrenia svojho citu a svojej myšlienky a všetkeho duchovného a mravného vzdelávania sa. Preto hľa cirkev kresťanská i pri pestovaní svojho školstva budí národné povedomie a pokrok, v ňomž princíp náboženský stáva sa princípom oduševňujúcim a zvelebujúcim národ, alebo národ posvecuje sa touto cestou službe Boha svätého, službe ducha svetom a osudom ľudstva riadacieho. Politická reforma ale dáva národu právo prevádzať najreálnejšie záujmy svoje, aby či samojediny žije v štátnej obci, alebo spojený s inými národami, mohol poisťiť nie len svoju bytnosť, ale i svoj duševný život; nie len materiálny dobrobyť, ale i duševný zvelatok, slovom, svoj slávoživot a blahobyť.

Keď sa nepredpojatou myslou a bystrým zrakom ducha obzreme na ten stav osvety a vzdelanosti novovekej Europy, ktorý často obdivujeme, a ktorý z novovekej výchovy ľudstva vyplynul, zase nás len na túže výchovu odkazuje, musíme nie jedno odbočenie jak od kresťanskej viery a jej princípu, tak i od pravdivého princípu politiky, velice želieť. Lebo vyznať nám nutno, že mnohí zapierajú božský pôvod kresťanstva, a toto s bájočnou vierou primitívnych, nedokonalých náboženstiev stotožňujú, kroz svoju plitkosť a neveru zbavujú ho tej posväcujúcej sily, ktorou ono ináč na duchov, duše a srdcia ľudské vlíva, a vlívať povolané jest: z druhej strany ale za princíp politiky osobný zisk a záujem vystaviac, onu krásnu a pravdivú zásadu kresťanskej civilizácie, priviesť ľudstvo kroz všeobecnú, všemi duchy hýbajúcu slobodu, k fyzickej i duševnej zralosti, k hmotnému i duševnému blahobytu a slávoživotu, činia z politiky opatrnosť k dosaženiu sebeckých cieľov. A tohoto smutné následky dost citlivo zkušujeme, keď spatrujeme jako sa výdobytky slávne sa započavšieho nového veku, skrze to náramne ztenčujú, a my nepostupujeme ku predu k zveličeniu týchto výdobytkov vo väčšom vždy oblažovaní ľudstva, lež pohybujeme sa na zad k veku starožitému, dávno už prekonanému, kde každý štát a každý národ iba osobné ciele pestoval, alebo k dobe stredovekových výsad, kde čistá a svätá ľudskosť ešte neobživovala štátne obce a národy.

Takto hľa tie najutešenejšie theorie a zásady novovekej výchovy v tisícich spisoch a knihách hlásané, vychodia na zmar. Ba hlásajú už i theorie tým predošlým slávnym naukám a zásadám zrovna odporne, podľa nichž nie duch najvyššej rozumnosti a božského života schopný, je podstata človeka, ale živá mašineria tela; nie to je určením našim, aby sme sa duševne i mravne vždy dokonálejšími a kroz to i blaženejšími stali, lež to, aby každý k svojmu osobnému, hlavne

len k hmotnému prospechu vykoristil tento život. Nás kresťanov, musí pohanský mudrec Pláto, svojou ideálnou obcou zahanbiť. Slovo: „pravda, právo, spravodlivosť, humanita,“ býva heslom mnohých, z úst jejích sa sypúcim, ale v srdci, ale v skutkoch jejích ho nenajdeš. Mládež vychováva sa na mnoho-vedomca, ale nezošlachtuje sa jej srdce, duch a charakter: ona zostáva pyšnou a sebeckou, rozum sa rozvíja a zásobuje známostami, lež neutkvieva v ňom pravda k večnému zachovávaní jej, ale brúsi sa jeho spôsobilosť prekrucovať pravdu. Človek nad človekom, národ nad národom domáha sa panstva, na miesto toho, aby ho v šlachetnosti ducha a v добрote srdca, pravej svobody účastným učinil, čo bližšieho svojho. Tí čo sa svojou civilizáciou vychlubujú, nehľadia túto podporovaním iných národov v jejích duševných a mravných cieľoch šíriť, ale — odnárodňovaním, ktoré jako násilne, tak i veľmi umele zaprevádzajú. Pekných rečí o určení ľudstva, o účeloch štátu vela počuješ, až ti zaplesá duša, než reči tieto ukážu sa ti iba čo lesk svätajanských mušiek, keď popatríš na skutky týchto krásorečníkov.

Výchovy a výučby dost za našich časov u ľudí zámožných, ale prevrátenej, ponevadž rozum odosobnený brúsi a cvičí sa, pamäť vzdeláva sa, bujná obrazotvornosť rozvíja a napomáha sa, ale srdce ostáva k tomu čo je pravdivé, krásne a dobré chladným, charakter pravého človeka čo obrazu božieho, čo nasledovníka Kristovho v miere jeho človečenstva nepestuje a nevzdeláva sa.

No my v takej výchove nemôžeme mať zalúbenie, a preto čoby celý svet opustil zásady opravdivej výchovy, tisícami spisy dostatočne hlásané. my Slováci a Slovania nikdy jich neopustíme, my skutkami a životom hlásajme všemu svetu tú pravdu, že kresťanskými ľuďmi a kresťanským národom, ktorý to, čo je božské v ľudskosti svojej uskutočňuje, na veky ostať chceme!

Pavel Hečko.

V deň všetkých dušičiek.

(Z nemeckého.)

Rádbych vedieť, keď ja raz
- Života pozbudem,
A ponad hrobom kameň
Abo kríž mať budem,
Pri ňomž hustý sa bude
Zelenieť trávniček:
Či len ona príjde ta
V deň všetkých dušičiek?

Či si očká slzavé
Šatočkou prikryje?
Či zpomnie si, že tuná
Verné srdce hnije?
Či na môj krížik veniec
Lúbosti položí,
A či k modlitbe za mňa
Biele rúčky složí? —

Ó hej! oj príjde ona,
Nezabude na mňa,
Bo vie, že nikoho niet
Čoby vzdychnul za mňa.

Rozmarín.

Zaspieval Poliak

Zaspieval Poliak „*Marseillaise*“,
Rozohnil Galliu; —
Zaspieval „*Wacht am Rhein**),
Vznietil Germaniu:
Cudzím spieva, sebe smúti,
Šírým svetom hynie, —

Nuž kedy že sa hlasom srdca
K Slovanstvu privinie?
Kedy smieri sa so sebou —
S bratmi Slavianrodu; —
Kedy vznieti vstret západu
Slaviansku svobodu?!

Samo Medvecký.

Kozák Chmelnický.

(Besiedka.)

(Dokončenie.)

V.

Bohdan Chmelnický, ktorý i o svoj statok Bobrovku i o svoju manželku tak hanobným spôsobom prišiel, darmo sa namáhal, marne vyhladával u všetkých možných poľských právomocností právo svoje. A predsa

nedal sa Jankovým ohňom a náruživosťou k žiadnemu násilnému kroku popúdiť.

Vidiac to Janko, začal na svoju ruku odhodlane jednat.

V Čehríne vydržovali páni bratia, šľachtici to z celého okresu starostovho, hlučnú tanečnú zábavu, keď zrazu na ulici výstrely

*) Pán pôvodca poznamenáva: „Dľa jednej verzie pochodí prvotná pôvodina francúzskej „*marseillaise*“ od Poliaka, a „*Wacht am Rhein*“ pôvodne od Pozňana Leščinskeho.“ Ohľadom prvej piesni podotýkame, že jej myšlienka môže byť staršia, o ďalšom ale mlčíme.

Red.

z ručníc zarachotily, krvou zaliate hajdúch do svetlice sa vrátil a tymito slovami ples, roztopašné klevetenie a hlučnú hudbu prerušil: „Zrada! Napadnutí sme! Nepriateľ je v meste!“

Starosta, ktorý čo sultán bol prestrojený, ztrhol si náličnicu a chytil zbroj do ruky. Hostia ho nasledovali. Zvony zahučaly, surmity vrešľaly, zo všetkých strán hrnuli sa obyvatelia, ktorí pikou, ktorí mečom, ktorí sekerou ozbrojení, i vrhali sa na nepriateľa. V okamžení shromaždil starosta na dvore svojho paláca šľachticov, svojich kozákov, hajdúchov a sluhov, i viedol jich pešky na ulicu. Rozpajedený nepriateľ valil sa hurtom ulicou, brána bola vylámaná, stráž buď pobitá buď poviazaná.

Starosta prehladnuc naraz svoje položenie, porobil okamžite potrebné poriadky. Šľachticov vrhol v pevnom šiku proti zuriacemu nepriateľovi, sám ale so svojim vojskom pádil cez zadné vráta svojho paláca do bočnej ulice, i octnul sa zrazu pri mestskej bráne, ktorú nepriateľ len niekoľkými mužami bol obsadil. Všetko, čo mu do rúk padlo, bolo zavraždené. I zatarasil bránu, postavil dve delá oproti ulici, kde boj liutý bol, nechal pri nich kozákov, i napadol so svojimi hajdúchami a ozbrojenými služobníkmi nepriateľa od chrbta tak srdnato, že tento, súc zo všetkých strán napadnutý, v okamžení bol na hlavu potretý a rozprašený. Časť padla mŕtva na mieste, druhá časť prenasledovaná starostom hladala svoje útočisko v úteku, kým neoctla sa pred bránou, kde vraždenným delovým ohňom zväčša mŕtva klesla. Len niekoľko bolo tých, čo súc pikami obkolesení, živí starostovi do rúk padli.

Medzi nimi nachádzal sa i náčelník nepriateľov.

Keď sa navracoval starosta na čele svojich šľachticov do svojho paláca, prijaly ho panie čo vífaza s jasotom.

Lidvína kázala priviesť uväzneného nepriateľského náčelníka.

I očakávala ho, čo sultánka prestrojená, v bohate zlatom vyšívanej hranostajovej bunde, havrané vlasy v bielom turbáne sviazané majúc a náličnicu svoju v ruke držiac.

Keď bol väzeň privedený, vykřikla i zakryla si oči.

„Čože sa stalo?“ pýtal sa zadivený starosta, „kto že je to? Či ho znáte?“

„Janko Chmelnický, syn môjho muža — jaj beda mi,“ šoptala nevernica.

„A pre tohto zahalujete nám svoj lúbezný obličaj,“ riekol usmievave starosta. „Koho že sa ešte bojíte? Či tohto väzňa, ktorý sputnaný strašný výrok náš očakáva? Áno, vy sama, lúbezná Lidvína, rozhodnete jeho osúd.“

„To nemožno!“ riekla trasúc sa.

„Veď môžete mu i milosť udeliť, keď sa vám bude líbiť,“ odpovedal starosta. „Ján Chmelnický,“ obrátil sa k väzňovi, „ktože ti to natrepal do hlavy, abys jako zbojník prepadol naše mesto?“

„Ty si zbojník,“ odpovedal Janko, „a ja som sa chopil zbroja, abych ti to, o čo si nás ozbiljal, z krvavých tvojich pazúrov vyrval.“

Starosta usmial sa opovržlive.

„Synku môj, mohol si sa ver neunúvať,“ riekol potom, „tá spanilá pani, ktorú si chcel osvobodiť, nežiada tento rytiersky skutok a službu, ona tu nenie väznená, no ona je pani Čehrínu.“

„Lužeš!“ zkríkol Janko.

„Hneď sa presvedčíš,“ pokračoval usmievave starosta, „lebo sama ňa bude súdiť.“

„Nie, nie, ja nie,“ riekla Lidvína, ktorej náličnica z ruky vypadla.

„Tys tu!“ zvolal Janko náruživé, „v tomto obleku, pri boku tohto oplana, čo to má znamenat?“

„To znamená, že Lidvína ani najmenej nemyslí na to, by sa do vašeho biedneho hniezda navrátila,“ riekol starosta.

Všetci pustili sa do posmešného smiechu.

„Ničomnica jedna!“ zvolal Janko, „a za teba, ktorou teraz tak opovrhujem, jako som ňa predtým náruživé miloval, mám svoj život ztratit, ja blázon, ja šialenec!“

Lidvína začervenala sa až po uši, keď jej Janko túto hanu pred toľkými svedkami do očí hodil.

„Nie, to nesmieš!“ riekla s ľadovou chladnokrevnosťou, keď medzitým oči jej pomstvou sa blišľaly, „zomref nesmieš, no knutu musíš mi pocítiť a ja sa budem dívať a údery čítať, kým jich sto načítam.“

„Výborne!“ zvolal starosta, „áno, áno, vyšlaháme ho a to zaraz.“

I rozkázal dvadsaťtroch chytených kozákov Jankových na stromy, ktoré sa okolo paláca točily, povešať, Janka ale o stĺp, ktorý pred palácom stál, priviazať, až po bedrá vyzliecť a čo obecného zločinca skrze kata šlahať. Čo sa toto dialo, obstáli ho šlachťici a čehrínski obyvatelia, panie obsadly všetky obloky palácové — a Lidvina pri boku starostovom čítala, z balkónu dolu pozerajúc, rany, ktorými Janko trýznený bol.

Mladý Chmelnický zafal zuby, krv liala sa mu dolu chrbátom, no on neprosil o milosť, ba ani len hlásku zo seba nevydal. Pri predposlednej rane zamdlel.

Éšte raz pozdvihol kat knutu.

Lidvina nezakázala mu to.

Výrok sa previedol.

Hajdusi odviazali Jána Chmelnického i zanesli ho do strážnice. Keď prišiel k sebe, išiel jedon do paláca, aby dostal ďalšie nariadenie.

„Čože sa má s vašim synkom a zaľúbencom ďalej konať?“ tázal sa Lidviny starosta.

„Nech ho hajdusi psami z mesta vyženú,“ rozkázala Lidvina.

Jej rozkazu vyhovel sa zaraz. Krásna obrazená ženština stála pri obloku i dívala sa s diabolskou škodoradosťou, jako rozdrážení psi toho muža, ktorý ju tak náruživé miloval, jako divocho naháňaly, i naháňala sa hlboko z okna, aby nešťastného ľahkomyslného mladíka, ktorý bol celý jak knutou tak psími zubami dotrýznený, svojima očama a diabolským chychotom nasledovať mohla.

Bohdan Chmelnický vracal sa pozde v noci od vojvodu, ktorého bol o pomoc prosiť proti násilnostiam, čo starosta čehrínsky popáchal, no nič nevykonali; i našiel syna svojho na predsieni so zaviazanou hlavou.

Na svoje otázky nedostal odpovede.

I zaklínal Janka, aby ho nečinil ešte nešťastnejším, jako je.

„Prečo že smútiš? — za čím že žiaľš?“ riekol chvílou, „za naším statkom? — za Lidvinou —“

„Za svojou česťou,“ riekol konečne syn.

„A čo sa stalo?“ pýtal sa nepokojne Chmelnický.

Janko hodil sa mu s plačom do náručia.

Keď Bohdan celú hroznú pravdu sa dozvedel, utíšil sa.

„Otče, ty ma musš pomstvit,“ hrozil prosebne potupený syn, „ty to môžeš, áno len ty sám.“

Chmelnický pokrútil hlavou.

Včas ráno usporiadal svoje záležitosti domáce a odcestoval do Krakova ku kráľovi.

Ubohý Chmelnický bol tak statočný, tak presvedčený o svojom dobrom práve, že nemohol ani na to pomysleť, aby násilenstvu násilie oproti postaviť mohol. Pravda musí vraj zvíťaziť, právo musí mu zadostučinenie prisúdiť.

Prešiel mesiac, — dva, — tri.

Keď sa domov vrátil, bol jeho statočný obličaj vpadnutý, vlasy mu ošedively.

Nehovoril ani slovička, pobozkal syna na čelo, a slzy jako hrach vypadly mu z očí. „Čože riekol kráľ?“ pýtal sa utrápený syn.

„Nič, len fúzy si vykrucoval,“ odpovedal Chmelnický s trpkým úsmevom.

„Teraz už uznáš, otče, že niet spravodlivosti na zemi,“ volal syn od zlosti plačúc.

„Jest ešte spravodlnosti,“ riekol Bohdan so slávnostnou prísnosťou, „a tam ju budeme hľadať, kde prebýva — u Boha, ktorý bude súdiť medzi vinným a nevinným.“

„Čože si počneš?“ pýtal sa zadivený syn.

„Hľadať budem svoje právo, však čuješ,“ odpovedal otec.

Toho istého dňa písal Chmelnický mnoho, mnoho listov. Boly to listy na poľské právomocnosti, no i na všetkých potlačených a zneuctených. On vraj hľadal svoje právo u všetkých súdov, ba i u samého kráľa, a všetko nadarmo; teraz si to vraj ide s mečom v ruke u Pána Boha hľadať, no hľadať ide i trest pre vinných, pre krádež svojich statkov, za pochvátenie svojej manželky, za pohanie svojho syna.

Listy tieto dal popribíjať na brány všetkých súdov, na paláce starostov a vojvodov, na kostoly, áno i na paláce kráľovské.

I dal podpáliť Chmelník zo štýr strán, naložiac svojim ľuďom, aby si na kone posadali.

„Kam že nás vedieš?“ pýtal sa Janko.

„Ku Kozákom,“ odpovedal Chmelnický, „na Ukrajinu, kde vojna i svoboda prekveta.“

VI.

Chmelnický viedol svoj malý zástup cez pusté hory a stepy, i vyhýbal verejným cestám a ľudnatým mestám. Kde tu zarazili tábor pod holým nebom, aby mohli svoje koniky popásť a napojiť, no i samých seba dľa možnosti občerstviť. Nekdy natrafili na osamelú židovskú krému, i zaopatрили sa i pokrmom i senom pre svoje kone. Často znepokojovaní celými hufami pažravých vlkov, dorazili po mnohom trápení na trávnaté nivy voľnej Ukrajiny.

Lúbezné jaro zavítalo bolo už v kraje tieto, sňah sa už bol roztopil, potoky a rieky pretekaly šumejúc a hučiac svoju jarniu pieseňku kvetistými rovinami.

V najbližšej kozáckej dedinôčke zastavil sa Chmelnický. Keď obyvatelia jeho ozbrojenú čatu uzreli, mysleli si, že Poliaci, ktorých zpučná šlachta svoje lúpežné výpady často až sem robíť zvykla bola, jich zákernícky napadli.

Zvony zahučaly na poplach. Na dlhých žrdach zapálené boly choviasla slamené a ohnivý znak tento šířil sa z vršku na vršok, z dediny na dedinu.

Za chvíľku uzrozumel sa Chmelnický s týmito hraničiarimi. Kým ale jim svoje osudy a utrpenia rozprával, hrnuli sa zo všetkých strán do dedinky kozáci a v okamihu shromaždila sa pekná čata bojochtivých vojinov. Taký poriadok panoval u tohto zmužilého, svobodného národa, ktorý nevernosť svojich zlostných susedov pridobre znal.

Chmelnický si žiadal, aby ho ku jejich hetmanovi zaviedli.

„My máme len vo vojne náčelníka,“ riekol mu jedon staručký Kozák, „v čas pokoja žijeme v svobodnej otcine jako rovní s rovným. Dľa prastarej obyčaje volí si každá obec z roka na rok svojho atamana a starešinu*), ktorí právo a spravodnosť prisluhujú.

*) I na Slovensku nachádzame stopy tejto ustanovizne. V Prievidzi n. p. volal sa do nedávna mestský výbor — „stará vyvolená obec.“
Sytn.

Krom tejto vrchnosti, ktorú každý rád poslúcha, lebo si ju sám volí, neznáme žiadnu inú, krom Pána Boha na nebi.“

„Tak ma zavedte k tomu mužovi, ktorého si najviacej vážite,“ riekol Bohdan.

„Takým je Navalejko, jedon ataman, ktorý nás pred päťdesiatimi rokami proti Poliakom viedol,“ odpovedal starček, „on je síce už zhrbený stavec, s ktorým mnoho podniknúť nemožno, ale rozum jeho je ešte bystrý a celý národ dá na jeho úsudok.“

„Či ďaleko býva?“ tázal sa Chmelnický.

„Dva dni cesty ztadeto, v jednej osade, ktorej meno „Liškin Vrch“, odpovedal staručký Kozák.

„Dobre, pôjdem k nemu,“ rozhodol Chmelnický.

Len málo oddychu poprial sebe a svojim súdruhom, i pobral sa toho samého večera na cestu. On, ktorý ešte len pred krátkym časom v predsieniach súdobných pokojne s prosbou v ruke i celé dni prečakal, ktorý sa pred každým násilným krokom čo pred diablovým pokúšením triasť a hroziť zdal: stal sa teraz silným, neohrozeným pomstvitelom násilia.

Keď k spomenutej osade prišiel, neoprášil si ani prach zo šiat, lež rovno spiechal k staručkému atamanovi. I viedli ho do jednej veľkej, z vrbových prúťov upletenej a slamou pokrytej chatrče, ktorá len jednu priestrannú chyžu tvorila, v ktorej ľudia i zvieratá pokojne popri druhom žili. V priestore, ktorý bol niekoľkými kolami a žrdmi oddelený, stáli kone, stál dobytok kozákov, na žrdach sedely slepice, on sám sedel so svojimi okolo ohništa, na ktorom bystrá vatra práskala a starúšok, jeho synovia, mocní to chlapi, jich mladé švarné ženičky, i jeho červenolíce, bielohlavé vnučatá, všetci spolu čo opravdiví, veselí, prostoduchí pastieri jedli svoju jednoduchú večeru.

Keď starý vojn cudzinca v nádhernej zbroji dnu vstúpiť uzrel, povstál a na okamih obnažil svoju sťa sňah bielu hlavu.

„Ja hľadám vaše pohostinstvo a vašu pomoc,“ začal Bohdan Chmelnický, „nadarmo hľadal som v Poľsku spravodnosť oproti nespravodlivosti a násiliu, i prichodím k tebe a k tvojmu ľudu prosiac vás, aby ste ma prijali, čo prenasledovaného, čo vlastipozbaveného.“

Starček pozdravil po staroslovanskej obyčaji cudzinca s chlebíkom a so solou, i ponúkol ho, aby si sadol.

„Z celého srdca vítame Ťa čo hosťa, jako je to našou povinnosťou,“ pokračoval, „no rozpovedz nám pekne rúče, čo a kto Ťa tak veľmi zarmútil, aby sme mohli súdiť, či Ťi možno zpomôcť,“

Po krátkom čase preplnila sa chyža Nalejškova s cudzími Kozákmi, ktorí sa okolo atamana do polkruhu postavali. A keď Chmelnický svoje osudy rozprávať začal, počúvali všetci s vŕcným súcitom, a keď nezapričený zlý osúd hostov vždy tmavšie a smutnejšie sa v jeho rozprávke maľoval, keď tyranstvo šľachticov, panstvo násilnia, bezprávie vo svojej domovine ohnivými farbami líčil: sprevádzali voľní, hrdí mužovia slová jeho s vykrikami hnevu, s kľatbou na nenávidených poľských šľachticov.

A keď jich Chmelnický o pomoc srdečnými slovami prosil, volali jednohlasne, že mu jednosvorne dopomáhať budú k jeho právu, že prísne karhať budú vinníkov, že s nim do boja pôjdu proti nenávideným poľským šľachticom.

„Rozmyslite si to,“ prerušil starušký ataman všeobecný zápal jich, „rozmyslite si to, prv nežli budete jednať, nedajte sa citami zachvátiť. Nik z vás nenávidí Poliakov tak, jako ja; lebo veď či ja to nebol, ktorý povzbudil a viedol náš ľud v povstaní pred päťdesiatimi rokami? No my sme slabí, i musíme podľahnúť, jako sme toho času podľahli.“

„Odpustte, ale musím vám protirečiť,“ riekol uctive Chmelnický, „vtedy to bolo inakšie, časy sa veľmi zmenily, Poľsko je teraz jako by červivé ovocie, i padne tomu do náručia, kto bude mať tolko smelosti, prvý svojou rukou po ňom siahnúť. Prečo by ste to vy neboli? Ja znám Poľsko, no znám i Kozákov! Tam je nadvláda šľachty, tu rovnosť, tam tyranstvo, tu svoboda, tam bezprávie a najohavnejšie stranníctvo a potrimiskárstvo, tu spravodlivosť a jednota. Jaknáhle pochytíte zbroj, pozdvihnú sa potlačovaní sedliaci, ktorí knutovaní a zohavení bývajú, cudzoverci, ktorým sa náboženstvo, Malorusi, ktorým sa jich reč a tak i jich duša odobrať chce, i zastanú si pod vašu

zástavu. A veď či má i toto zpučné Poľsko nejakého priateľa za hranicou? Ja mám celé zástupy nepriateľov pred očami. Švédi, Uhria, Russi, Turci a Tatári hotoví sú na prvý znak do boja proti nemu. My najdeme spojencov, čo jich ani hľadať nebudeme.“

„Vy potrebujete len vodiča, ktorý zná slabosť Poľska, a ktorý vás Ťa povede, kde Poľsko smrteľne raniť môžete. Tu ho máte! Ja vás povedem. Svoju hlavu nasadím čo záloh na víťazstvo. Pád Poľska sa priblíži, keď to bude vaša vôľa!“

VII.

Chmelnický pochodil, súc sprevádzaný svojim synom Jankom a nektorými bojochtivými Kozákmi, celý boží kraj, v ktorom zmužily, voľní kozácky ľud prebýval. V každej dedinke, v každej osamelej chyžke oduševňoval k boju proti Poľsku, kým celý ľud za nim nešiel.

V jednom shromaždení, kde sa viac než dvadsaťtisíc svobodných bojovníkov súčasnilo, uzavrené bolo Ťaženie proti aristokratickému, právo a neodvislosť nohama šliapajúcemu Poľsku.

Bohdan Chmelnický bol za hetmana, za náčelníka tohto vojenského Ťaženia zvolený.

Vsade zbrojilo sa tak chytro, s takou silou, že susedia tohto svobodomyšlného národu, ktorí celkom inakšie vojenské sriadenia mali, ani dosť nadiviť sa tomu nemohli.

Jaknáhle sa o tomto Ťažení Tatári dozvedeli, ponúkali Kozákom pomoc i podporu. Chmelnický prijal vlúdne jich poslov, i bol hotový jich pomoci použiť, no len pod tou výminkou, keď i oni rozhodne jemu podriaďení budú. To bolo i prijaté.

Na jar roku 1648, v tom istom prepaťnom roku, keď sa i veľiká nemecká vojna dokonala, nastal boj, krvavý boj Kozákov proti Poliakom, borba to poľského i ruského kmenu o panstvo vo veľičnom slovanskom svete na východe.

Chmelnický vypovedal v mene Kozáctva pyšnému Poľsku poddanosť a poplatok, i vtrhol so stokrattisíc mužov počítujúcim vojskom cez hranicu.

Jako to Chmelnický predvidel, tak sa i stalo. Náramný strach a zmatok povstal v Krakove a po celom Poľsku. No nezadlho upotrebením politických i náboženských prostriedkov prebral sa z lenivých driemot poľský ľud i postavilo sa početné vojsko do boja proti „bezbožným rebelom.“

U Žoltévody postretli sa dvaja mohútni tito sokovia a po malých predbežných šarvátkach postavily sa oba voje k rozhodnej bitke.

Chmelnický znal svoje polozenie; znal, že jeho Kozáci delá nemajú. I umienil si, že svojich koníkov na žiadan pád vraždilnému ohňu poľských vatrien nevystaví; no predseval si, že sa bude usilovať, by pri prvom srazení sa obratným, smelým pohybom poľskej delostrelby zmocniť sa mohol.

Aby toto docieľiť mohol, postavil Tatárov, o ktorých zbabelosti žiadan okamyh nepochyboval do prostriedku, i poprial jim tej cti, na čo sa Kozáci veľmi mrzeli a nepokojní boli, že prvý útok na nepriateľa jim pripadol. On bol istý, že sa po prvom ostrom odpore na útek dajú a Poliakov, ktorých slamený oheň pridobre znal, za sebou medzi sťa železo pevné šíky udatných Kozákov potiahnu.

Poliaci postavili svoje delá v prostriedku na jednom nízkom vršku, pred ne a po oboch bokoch svojich pešiakov, na vrškoch svoju jazdu.

Chmelnický odkryl svoju hlavu, poklakol, i modlil sa skrušene.

V okamyhu, keď Poliaci na celej čiare napredovať začali, dal znamenie k útoku.

Kozáci jazdili malým krokom napred, Tatári divým cvalom.

Tak vrazili na poľských pešiakov, i zaspali ich jedovatými strelkami.

Poliaci ustúpili, rozdelili sa vo dva šíky, i začali na Tatárov delami páliť.

Výsledok bol hrozitánsky.

Stá jazdcov a koní bolo retazovými gulami k zemi povalené. V okamyhu obrátili sa Tatári, i uháňali v divom behu nazad. Bojište bolo na ďaleko jích mŕtvymi a poranenými posiate.

Čo sa tento neporiadok v šíkoch tatárskych strhol, nedaly sa čaty jazdecké poľských šľachticov viac sdržať, a miesto toho,

že mali napadnúť obe nepriateľské krídla, udrely v divokom neporiadku na utekajúcich Tatárov a prenasledovaly jich, keď utekajúcich kopijami prebodávaly, v prostred nepriateľských dvoch krídel. Pechota a delá ostaly nazad.

Následkom divokého srazenia, úteku a prenasledovania, na ktorých sa súčasnilo asi 60.000 jazdcov, triasla sa zem a husté kúrňavy prachu zahalily bojište na čas v tmavé oblaky.

Toto bol ten obrat, ktorý Chmelnický predvidel.

Kým sa Poliaci nazdávali, že zvíťazili, hnali Kozáci, ktorých hustý prach pred zrakmi nepriateľovými ukrýval na oboch krídlach napred, i napadli Poliakov s hromovitým „hurrah“ i z bokov i od chrbta. Zprava viedol Bohdan Chmelnický, zľava jeho syn Janko prednie stotiny Kozákov na poľské delá, ktoré súc od chrbta napadnuté, viac páliť nemohly. I boly v okamyhu vzaté.

Tým bola zlomená presila poľská. Pechota, ktorú delá viac nepodporovaly, napadnutá bola Kozákmi zo všetkých strán a buď sosekaná, buď zajatá.

Tatári vidiac, že jich už delá svojim skazonosným ohňom nezačiahnu, shromaždili sa čiastočne, i zase napadli v divokom zápale poľskú prenasledujúcu jich jazdu. Bolo to hrozné, muž bojoval proti mužovi pikou a krivým mečom.

Poliaci síce napredovali, no neboli v stave Tatárov z bojišta odohnať.

Tatári držali poľskú jazdu, kým nebola poľská pechota zničená a delá dobyté. Čo Chmelnický jim za úlohu dal, to vyplnili statne.

Kozáci prišli jim na pomoc.

Janko Chmelnický pádil ďaleko pred svojimi jazdcami. Žízeň po pomstve hnala ho do radov nepriateľských, lebo úfal, že nekde dostihne starostu čehrínskeho a že v jeho čiernej krvi zmyje potupu, ktorú musel v Čehríne zakúsiť.

V prostred nepriateľskej jazdy, v prostred huláňov klesol vzdor svojej zmužilej obrany mnohými kopijami prebodnutý z koňa. Nad jeho mŕtvolou preletovaly s dupotom a s hromovitým „hurrah“ jeho zmužilí junáci.

Bitka bola rozhodnutá.

Poľská jazda, majúc pred sebou Tatárov, za sebou ale Kozákov, zastavila sa. Nastal hrozny harc, ktorý sa s útekom Poliakov završil. Šiky pyšnej poľskej šľachty celkom boly rozprášené, každý chcel sa ochrániť.

Tisíce jich padlo v bitke, tisíce na úteku.

Chmelnický prenasledoval ztroskotaniny poľského vojska, kým len jemu a jeho Kozákovi dych stačil. Len tmavá, hustá noc položila tomuto bratovražednému krveprelievaniu hranicu.

Ovocie víťazstva bolo veľiké. Delá a nábytok, všetky vozy, všetci poľskí vojvodovia, vyše desattisíc zajatých padlo Kozákovi do rúk. Vyše štyridsattisíc mŕtvych a ranených nepriateľov ležalo na bojisku.

Sláva poľského prepychu a jich neprežiteľnosti bola zničená.

Na mutných brehoch „žltých vód“ dokázal Chmelnický so svojimi Kozákmi, že necvičené čaty*) voľného národu i cvičené voje vzdor jich diel nie len na hlavu potref, no i celkom zničť dovedú, keď jich oduševňuje národnia svoboda, svobodenka milá.

Tak veľké víťazstvo je nepreplatiteľné. Chmelnický zaplatil ho krvou svojho bôlného srdca — on zaplatil ho životom svojho milovaného syna Janka.

Keď prenasledovanie nepriateľa sa zastavilo, keď Bohdan svoju povinnosť vyplnil, vyhladal sám padnutého bohatiera. I našiel ho krvácajúceho z mnohých rán, koňskými kopytami podláveného na kope pobitých šľachticov poľských ležať. I zakrútil ho do svojho plášťa, niesol ho na rukách k najbližšiemu pramienku; tu ho umyl, tu pobozkal jeho zosinalé ústa, a slzy, horké slzy padaly mu do hustej mužskej brady.

Tichá noc sa bola už priblížila, nesčíslné množstvo hviezdičiek blíšťalo sa na blankytech nebeskom, i temno osvecovalo krvou zaliate udolie.

Chmelnický sedel na veľkej skale, hlava jeho opierala sa o jeho silné ruky, dešno

oživoval ho plameň ohnísk, okolo ktorých víťazní Kozáci si odpočívajú.

Zrak jeho blúdil po bojisku, ktoré mŕtví, zomierajúci a poranení široko ďaleko pokrývali. I pozdvihol oči svoje zaslezené k tým nesčíslným lampadám na oblohe nebeskej — a slzy jeho sa usušily.

VIII.

Kráľ Vladislav IV. dával vo svojom paláci v Krakove skvostné kvasy.

Najprednejší magnáti, najprednejšie kráľovnice, na ktoré Poľsko každého času tak bohaté je, nachádzali sa na kráľovskom dvore, a práve sedeli okolo kráľa pri tureckej hudbe i ujedali si tie najskvosnejšie jedlá, upíjali to najlepšie uhorské víno, — keď nešťastná zvesť o prehratej bitke u Žltévody doletela.

Kráľa zvesť tá omráčila. Keď prišiel k sebe, vykručil si fúzy, i rozpustil hodovníkov; sám s prímašom a hodnostármi utiahol sa do svojho kabinetu.

Desný chýr rozletel sa chytro po celom Poľsku. Zprvu nechceli na to ani páni bratia veriť; veď jako to i možno, by riadne vojsko, najme chýrna šľachta „sedlačou“ na hlavu porazená bola? To sa jim nezdalo možným byť.

Keď ale nemožnosť za skutočnosť držať museli, tiskali vinu na zlé veliteľstvo, iní pripisovali to zrade.

Kráľovský dvor a šľachta začaly usilovne zbrojiť, by štrbinu zaplnili. V krátkom čase stálo zase vojsko pohotove, by tiahlo proti nenávideným „rebellom.“

No, ani Chmelnický nelahol si spať. On výborne použil čas pokojného oddychu. Značné posily došly mu z Ukrajiny; no prebral z driemot i všetku poľskú sedlač, ktorá od storočí utlačovaná bola. Kosy i cepy slúžily čo zbroj. Od Dniepra až po Karpaty horely dvorce a kaštiele poľskej šľachty. Čo prišlo povstalcom pod ruky, bolo zničené. Čo čínievala predtým šľachta sedliakom, to činila teraz sedlač šľachte.

Poľské vojsko, ktoré maloruskí sedliaci ustavične znepokojovali, dotiahlo celkom zoslabené až po Korsún. Tu porazil ho Chmelnický druhýraz na hlavu. I teraz nasledoval

*) Boli to Záporožci veľmi dobre cvičení.

po porážke chabý útek; len na veľké namáhanie podarilo sa poľskému veliteľovi nektoré zbytky shromaždiť.

Nový tento úder prebudil Poľsko celkovo z jeho meravosti. Všetky roztržky prestaly. Kráľ, magnáti, cirkevní hodnostári, nižšie zemanstvo, no i mestá vystrájali vojakov. Mladí i starí — všetko to chytalo zbroj do ruky.

Chmelnický lahol si pri Pilavcach táborom a ohradil sa násypami. Tu očakával pokojne nepriateľa.

I sám kráľ Vladislav IV. dostavil sa ku svojmu vojsku, ale len, aby ho prehliadol. Keď sa o vybornom jeho postavení presvedčil, keď zápal svojej bojochlivej šľachty videl, vykrútil si spokojne fúzy, i navrátil sa do Krakova.

Doma zabudol celkom na možné nešťastie, hody za hodami nasledovali, dvoril krásaviciam, jako prv, i jazdil na poľovačku.

Roku 1648, dňa 20. mája bol na poľovačke pri osade, rečenej Mereče. Keď sa najlepšie zabával, oznámili mu posla, ktorý od vojska prišiel.

„Čože je?“ tázal sa kráľ vykrúcajúc si fúzy, „victoria?“

Poslanec bol predvedený. V tvári bol bludný, oblek mal roztrhaný a celý bol zaprášený.

„No či sme zvíťazili?“ privolal mu kráľ, „hovor, čože nehovoriš?“

„Či sa nešťastie stalo?“ tázali sa komorní bojzlive.

„Ubili nás,“ zajachtal sa posol.

„Zbili!“ vyvolal kráľ.

„Zničení v rozhodnej bitke pri Pilavcach, niet viac poľského vojska,“ odpovedal smutne posol.

Kráľ pozdvihol ruku, aby si fúzy vykrútil, ale to už nedoviedol —

Padol na zem, Sanguško pribehol mu ku pomoci, privolali i lekára, ale všetko bolo pozde.

„Toto je súd boží,“ vzdychol si kráľ.

To byly jeho poslednie slová.

IX.

Poľsko nemalo armády. Čo z poľských vojsk, čo z jazdy pozostalo, vrhlo sa do opevnených miest a zámkov, i chcelo sa do poslednieho muža brániť.

Kozáci vtrhli do Galicie až po Zámošé. Poľsko podobalo sa široko-ďaleko pustému pohorenisku, celé bolo krvou zaliate a mrtvolami pokryté.

Len teraz, kde bolo víťazstvo voľného ukrajinského ľudu, ktorého náčelníkom bol, úplné, myslel Chmelnický na svoju záležitosť. Vyzvedači, ktorých na všetky strany rozposlal, doniesli mu ten chýr, že sa čehrínsky starosta z krvavej porážky pri Pilavcach oslobodil a s nevernou hetmanovou manželkou do Čehrína utiekol, kde sa brániť mieni.

Ihneď robil Bohdan prípravu, no nie ku pomste, lež ku prísnemu, hroznému súdu.

Keď sa jeho víťazné vojsko, ktoré z Kozákov a Tatárov pozostávalo, pri Zámošči táborom rozložilo a násypami ohradilo a svojich bystrých jazdcov na všetky strany rozosiela, poberal sa Chmelnický s desiatimi tisícami Kozákmi a dvadsať poľskými delami, ktoré dobyl, a s ktorými jako majú zachádzať, svojich ľudí vyučil, do Čehrína.

Aby mu vinníci nemohli utiecť, približoval sa pomaly s polovicou svojich ľudí a s delostrelectvom k mestu. Druhá polovica rozprchla sa na ďaleko široko i tvorila veľikánsky kruh okolo pevnosti, ktorý sa zrazu vozdy viac a viac úžiť začal. Keď Kozáci od poľnoci a poludnia, od východu a západu naraz pod pevnosťami Čehrínu sa zjavili, privítali ich obleženci delostreľbou. Chmelnický oddialil svojich ľudí, by jim gule neuškodily, i uspokojil sa predbežne tým, že mesto úplne obkolesil.

V noci začali Kozáci pod osobnou správou hetmanovou na poľnočnej strane násypy a vatrenu stavať, ktorú šesťtisíc chlapov spoločným namáhaním do rána vyhotovilo. Sotva obležení zbadali, čo to má znamenať, byly už delá vystavené i začaly páliť, na čo Poliaci živo odpovedali. Jích gule zabily mnohých Kozákov, porúchaly násypy a roztrepaly dve delá; no do večera bol nízky úzky násyp okolo Čehrína na viac miestach rozválaný.

Aby Poliaci nápad protivníkov svojich predbehli a dla možnosti jích práce pri obliehaní pokazili, napadli v nasledujúcu noc Kozákov, no marne, bo boli zapudení. Kozáci pokračovali v hrubej strelbe ešte živšie, prekazili strelbu z diel starostových, i porúchali na mnohých stranách násypy pevnostné do nasledujúceho večera.

V hustej tme usporiadal Chmelnický všeobecný útok.

Šesttisíc mužov držali Čehrin obkolesený, tak že nebol možný Poliakov ani výpad ani útek. Dvatisíc Kozákov ostalo za delami v zálohu. Ostatní, počtom dvatisíc zosadli z koňov, i vrhli sa s hromovitým „hurrah“ na porúchané násypy, ktoré v okamihu dobyli.

Už zúril boj po ulicach, už horelo mesto na mnohých stranách, tu vztýčilo obyvateľstvo a posádka bielu zástavu.

Starostu uväznilo jeho vlastné vojsko; obyvatelia ale čehriní vrhli sa na jeho palác i zmocnili sa jeho bohaprázdnej milienky.

Chmelnický doraziac na svojom bujnom koníkovi, zastavil boj. Pred neho predstúpil mešťanosta, ktorého dvaja shrbení starci a jeden dôstojník sprevádzali, i padnúť na kolenná, prosili o milosť pre mesto, ponúkajúce vydanie vinných a vyplatenie stotisíc poľských zlatých vífazovi.

Hetman prijal podmienky.

Keď poľské vojsko zložilo zbraň pred bránou čehrinou, obsadili Kozáci mesto.

O krátky čas predviedli Bohdanovi starostu čehrinu a nevernú Lidvinu. Oba mali ruky na chrbáte poviazané.

Chmelnický zišiel z koňa, i uprel dlhý, bolastný pohľad na svoju nevernú manželku, ktorú nekdý tak veľmi miloval.

Lidvina vrhla sa pred nim na kolenná, i prosila s plačom o milosť.

„Tu nenie reči o milosti alebo nemilosti,“ riekol pokojne Chmelnický, „no o pravde a nepravde, o práve a neprávě. Nebudem ja vinných súdiť a trestať, riadny súd bude sa vo veci tejto vydržiavať a medzi vami a mnou súdiť.“

I dal odvieť starostu a Lidvinu. Oba boli na stĺpy pri hetmanovom šiatre prikošaní.

Na druhý deň vyplatil mešťanosta čehrinu nabídnuté peniaze a Chmelnický dal rozkaz k odchodu.

Sadol na koňa, i rozkázal, by zajatých dla kozáckej obyčaje spolu sputnaných o koňov chvost priviazali.

I opustil v stred svojho vojska dejisko svojho spravodlivého hnevu.

Bol to divný pochod. Malé, ohnivé ukrajinské koníky rehotaly sa vesele, náležite ozbrojení Kozáci prespevovali svoje utešené svobodienuku dýchajúce dumky, v jích stred jazdil vážny, zadumený bohatier v jednoduchom kozáckom obleku, na jehožto koňovom chvoste pyšný čehrinu despota a utešená nevernica, v tie najdrahocennejšie šaty oblečená, pripevnení boli.

Tak navrátil sa Bohdan do Zamošća.

Udatní Kozáci prijali ho s jasotom. Vážne, zadumene jazdil táborom, i utiahol sa do svojho šiatra.

Na druhý deň prichyšané bolo v prostred tábora rozsiahle miesto, kde sa mal súd dla kozáckej obyčaje pod holým nebom vydržiavať.

Zpomedzi vojska boli dvanástoria prisahaní, zkúsení to v právach a obyčajoch starci vyvolení. Tito zaujali vyvýšené svoje miesta. Obžalovaní stáli na lavej, žalobník Bohdan Chmelnický na pravej strane, prisahaným oproti svedkovia. Okolo stálo asi šesťdesiat tisíc Kozákov, ktorí dychtivo očakávali výrok súdu. Lud hromžil ustavične na vinných.

Nebo bolo zachmúrené, keď najstarší zo prisahaných Chmelnického oslovil, aby svoju žalobu predniesol.

Hetman učinil to jednoducho, bez šírenia slov, no s celou ludu jeho prirodzenou výrečnosťou. Za neho hovorily skutky a pravda a reč táto zachvátila srdcia a svedomie poslucháčov tak silne, že zošediveli vojnovia, ktorí sa i v dvadsiatich bitkách súčasťnili, do plaču sa pustili.

Chmelnický opisoval svoju domácnosť, svoj rodinný život, svoju ženu a svojho syna, svoje tiché, spokojné šťastie v Chmelniku, násilné zaujatie svojho statku, únos a neveru Lidvininu, vyšľahanie svojho syna, svoje marné kroky u všetkých súdov poľských, áno

i u samého kráľa, a konečne hrdinskú smrť Jankovu u Žoltévody.

Naposledok prosil o spravodnosť a prísny trest.

Najstarší sudca vyslychal svedkov. Boli to z časti starí sluhovia Chmelnického, ktorí za ním do Ukrajiny prišli, z časti ľudia z posádky čehrínskej a z kráľovského dvora, ktorí sa čo zajatí u Kozákov nachádzali.

Všetci prisviedčali žalobníkovi, čo i príšahou potvrdili.

Keď sa najstarší sudca k starostovi obrátil, neodpovedal tento ani slova.

Lidvína padla na kolená.

„Všetko je pravda,“ soplala ruky, „my sme vinní; no nesúďte dľa práva, lež dľa milosrdenstva.“

Sprisahaní radili sa ticho.

Po chvíli povstal najstarší, i vyriekol výrok.

„Sprisahaní,“ riekol vážne, „prisúdili právo Bohdanovi Chmelnickému vo všeobecnosti a v jednotlivom.“

Hromovité „hurrah“ sprevádzalo tieto slová.

„Starosta z Čehrínu,“ pokračoval slabý, šedivý starček, „povinní bude tvoj statok a tvoju manželku tebe navrátiť. Za jejích zločiny odsúdení sú obžalovaní ku sto knutám a — k smrti.“

S tým dokončil sa súd.

Lidvína složila svoje ruky, i prosila Bohdana o milosť.

On sa odvrátil.

Na mieste, kde sa súd držal, mal sa i výrok okamžite previesť.

Dva praniery boli vystavené a dve šibenice.

Napred priviazaný bol na pranie starosta, i knutou ťahaný, potom usmrtený.

Keď vydýchol dušu, vzdialil sa Chmelnický.

O niekoľko okamych ťlahali Kozáci pekné telo jeho nevernej manželky.

Ešte jeden okamych — a nebolo viac Lidvíny.

Spravodlivosti sa dosť učinilo.

X.

Keď Bohdan takto svoje právo našiel, pokračoval vo svojom diele, ktoré si bol predovzal. Novou, čerstvou silou začal pracovať na rozkottaní poľského kráľovstva, v ktorom pyšná, rozpustilá šľachta tolké ukrutenstvá páchala.

Za Vladislavom IV. nasledoval jeho nábožný brat Ján Kazimír. Tento nabídnul víťaznému hetmanovi výdatný pokoj, ale tento ho neprijal.

V nasledujúcom roku obliehal Chmelnický s 200.000 mužmi Zbaraš. Poliaci postavili nové čaty. Pri Sborove bitá bola nerozhodnutá bitka.

Po nej prijal Chmelnický ponuknuté mu prv Poliakmi výdatné podmienky. Vydal poľských vojevodcov, ktorých pri Žoltévode bol zajal, i bol od Jána Kazimíra čo hetman uznaný.

Roku 1650 vypovedal Chmelnický Poliakom opäť vojnu. Bol síce zprvu Poliakmi pri Berestečku a Kopečincach zbitý, no prepadol neskôr celé poľské vojsko pri Batove, i zničil ho celkom.

Rusi, Švédi, Uhria pod Rakócim robili časté nápadý s Kozákmi a Tatármi na nešťastné Poľsko, i obrátili ho pomaly v pustatinu.

Po Chmelnického smrti uzavrelo Poľsko hanobný pokoj v Olive. Maloruskí sedliaci pokračovali vzdor tomu vo svojich krvavých povstaniach; i Kozáci číhali svoje obvyklé vpády.

Hetman Dorošenko vybojoval Kozákom úplnú neodvislosť a svobodu.

Pod Sobieskym prišlo Poľsko síce k sebe; no po jeho smrti pádilo tým rýchlejšie k svojej záhube.

Pád Poľska zapríčinilo v prvom rade to, že ono potlačovať chcelo svobodných ukrajinských Kozákov a Malorusov v Haliči.

Silnejší národ prevládal slabší; demokracia zvíťazila nad feudalizmom.

No, ovocie semena, ktoré Kozák Chmelnický, pomstvitel to bezpravia a nespravodlnosti rozsieval, nepadlo republiky na Done a Dniepre, lež Katarine II. do lona.

Ešte raz pozdvihol pod jej panovaním Len za nášeho času ožil duch Chmel-
Pugačev, smelý to Kozák, zástavu svobody; nického a Pugačeva v Russku, i previedol
no bol premožený, a čo divý zver do kliecky velikánsku, no pokojnú revolúciu.
zavrený.

Preložil A. Sytniansky.

O r l y.

Zakrákaly dravé orly
Vrahom nad hlavami;
Nebojme sa synia Slávy,
Kým je pán Boh s námi!
Nebojme sa, nedajme sa
Odstrašiť bedárom,
Nebojme sa, nedajme sa,
Viac stláčať klamárom!

Zakrákaly dravé orly
Zakrákaly z rána,
Hor sa bratia, deti Slávy
Hor sa na dušmana!
Nedajme sa, nebojme sa,
Za rod nášho práva,
Nebojme sa, postavme sa,
Naša bude sláva!

Dolu Váhom, dol Dunajom
Orly poletujú
Dolu Váhom, dol Dunajom
Junáci veslujú.
Nebojme sa, nedajme sa,
Veď je pán Boh s nami,
Dravé orly poletujú
Vrahom nad hlavami.

* * *

Zakrákaly dravé orly
V raňajšiu hodinu
Spustily sa v krvopolia
Dolu na hostinu.
Nebáli sa, nedali sa
Junáci Sloveni:
Sbili vraha, tam hľa čierna
Jeho krv sa pení.

P. Drahomír.)*

*) Zas len meno neznáme.

Príspevky ku poznaniu juhoslovanských národných piesní zo stanoviska mravoučného.

Od J. Radetiča, podáva Kalinčák.

(Pokračovanie.)

V.

Viera na osud (sudbina).*)

Myslienka o „určení“ alebo „osude“ je u juhoslovanských národov velice zakorenená, z čoho potom mnohosť povestí o bohyňach osudu (sudjenice) u srbskohorvátskeho národa povstalo. Tieto nejsou ničím inším, jako zosobnením rozličných úkazov, výjavov a pôsobení osudu, na ktorý i antické národy Gréci a Rímania verili. Viera juhoslovanských národov z tohoto ohľadu záleží v tom, že človeku už od narodenia jeho osud určený je**), tak že sa mu vyhnúť nemôže, hoc by čokoľvek robil. Tak rozpráva juhoslovanská povest: bol raz jeden cár, ktorý mal dcéru o ktorej mu predpovedané bolo, že umre následkom pohryzenia hada. Aby ale cár dieťaťu svojmu život udržal, dal vystaviť palác zo skla, do ktorého by sa ani mravec, tým menej ale had dostať nemohol.

Keď ale prišla osudná hodina, pýtalo dievča hrozno. Sluhovia priniesli panej svojej hneď a hneď veľké hrozno, v ktorom sa malý had ukrýval. Had tento uhryzol kňažičku, ktorú hneď nadišla „smrť jej určenia.“ Sem vzťahujúce sa miesta v juhoslovanských piesňach sa nachádzajú: — Vuk I, 450 —:

„Že je Mito iste mi určený.“

Vuk I, 522:

„I ko mne príjde ten, čo mi je súdený.“

Vuk III, 21:

„Bo mi pán Bôh toho neprisúdil.“

Vuk III, 18:

„Tys priateľ môj čo nies mi určený,
Tu zastihne ťa osudu ruka.“

*) U nás: Zaspievalo vtáča na kosodrevine:
Čo komu súdené, to ho ver nemine.
Nár. pieseň.

**) Prádestinácia.

Vuk IV, 54:

„Keď to pán Boh takto ustanovil . . .“

Tu sa musí i o knihe zmienka stať, o ktorej na mnoho miestach juhoslovanské piesne hovoria, že ona všetko v sebe obsahuje čo je po predku od večnosti určené. Jako sa Gréci a Rímania pri každom významnejšom podujatí svoje orakula o výsledku dopytovali, tak i juhoslovanská pieseň pohľadáva do zpomenujetej knihy, kedykoľvek sa komu do budúcnosti nahliadnúť žiada. Knihy tieto*) sa obyčajne prídavným menom označujú, z ktorých ale nikde zrejme nevyšvitá jaké knihy by to byť mali. V piesni — Vuk II, 32. str. 184. — sa uvádzajú „staroslavne“ knihy, z ktorých starý Jug**), test to nešťastného srbského cára Lazara o súdnom dni prorokoval:

Či vidíte moji krásni bratia!
Či vidíte, čo vo knihách stojí:
Príjde, príjde i ku nám deň súdny,
Nebude tam pšenice a oviec,
Včiel na poli ale ani kvetov;
Kmotor kmotra pred súd volať bude
A brat brata k borbe vyvolávať.

Potom otvorí starý Jug tú samú knihu aby sa dozvedel či dcéra jeho Milica je cárovi Lazárovi určená, čo sa i dozvedel — Vuk II, 140. — Pieseň — Vuk II, 35 — nazýva tieto srbskosybillínske knihy „carostavne“ (cárskymi ustanovizňami). Cár Lazár totiž zamýšľa kostol Rovenica s každým možným skvosom vystaviť, ač-práve ho od toho Miloš odrádza a vyzýva ho, aby sa nahliadol do „kníh“ a vyskúmal čo tieto o podujatí tomto predpovedajú. Knihy veš-

*) V Libušinom súde sa uvádzajú „desky pravodateľné,“ a tu zas knihy „staroslavne,“ odkiaľ zatvárať možno, že Slovania ešte i pred Cyrilom a Methodom svoje vlastné písmo mali, o čom i Maciejowski hovorí v svojej Historii pravodavst słowianskich. Red.

**) Na kosovom poli padol i starý Jug i jeho deväť synov. Red.

tily teda, že prišiel súdny deň pre cársku ríšu srbskú, že Turci celú krajinu opanujú, a všetky kostoly zrúcajú. Zpomínajú sa tiež rovným spôsobom knihy tieto — Vuk II, 34, —: keď totiž Uroš, syn Stjepana silného, a traja bratia Menačevićovi za cárstvo srbské bojovali, a pri ktorej príležitosti kraljevič Marko tiež do týchto kníh nahliadal aby sa presvedčil komu vlastne právom trón prináleží, i vypovedal:

„Po knihe tej Urošovo právo.“

Z výpovede tejto by sa ľahko zavieralo, že sa tu má poručenie círa Stjepana rozumieť, bo protopop Nedeljko pri každom dozvedaní sa komu by pri týchto hádkach berla právom prislúchala odpovedal: opýtajte sa len kraljeviča Marka, on bol tajomníkom cárovým, on má knihy (dopisy a iné listiny)*) u seba i povie vám komu berla prináleží. Zdá sa však ale, že domnienke tejto, keby sme totiž „veštiacim“ knihám týmto historickú pravdu pripísať chceli, sa pieseň — Vuk II, 33 — odporne vyslovuje, z ktorej vysvitá, že car Stjepan Veľký na smrtnej posteli už s Vukašinom určil, kto má byť nástupcom trónu.

K viere tejto na „osud“ a „určenie“ dozaista i fatalismus turecký mnoho prispel, keď si Turci Srbov podmanili. Známo jest to, že Mahomed medzi iným učil, že v nebi leží otvorená kniha, v ktorej všetko zaznamenané jest, čo je človeku určené. Kniha táto sa — Vuk IV, 24 — „Indjiele“ (hádam poturčené slovo: „Evangelium“) menuje, a rozumie sa tu koran. Tam to zneje:

Prineste sem knihy Indjiele,
Ā pozrite čo tie knihy veštia
Čo nám všetkým na svete nastáva.

VI.

Juhoslovanské piesne o hriechu.

Čo náboženstvo kresťanské za hriech pokladá, to drží za hriech i pieseň národnia. Pri čom ale poznamenať treba, že v spevoch národných priestupky, ktoré si človek v svojom

bezprostrednom pomere k Bohu dovoľuje, jako k. p. hriechy nedbalosti pri vzývaní Boha, len zriedkavo pokarhávané bývajú. Pieseň národnia spomína zväčša len priestupky proti ústavom významu spoločenského. Pri tomto není tak smerodajné vyššie dákesi prikázanie, jako radšej od predkov zdedený mrav a obyčaj. Práve preto za veľký a ťažký hriech považuje: nešetnosť pohostinstva, vylúčenie sa zo svázku rodinnosti*), neposlušnosť detí k rodičom, a vôbec jedenkaždý prečin oproti druhým ľuďom bezprostredne a sebevolne spáchaný. V piesni — Vuk II, 50. — vyhadzuje kraljevič Marko Begovi Kostadinovi troju neludskosť: 1) že dve siroty pohostinne neprijal, 2) že pri hostine mladým ľuďom väčšiu česť preukazoval nežli starším, a po 3) že k hostine tejto ani otca ani matku svoju nepozval. V pesničke zas — Vuk I, 205 — sprevádzajú svätý Nikola a Ilija duše z tohoto na druhý svet; ale s tromi dušami nikam, lebo byly hriešne, a síce prvá bola vinná že ju pozemský majetok k zvdám so susedmi priviedol; druhá že jej žaloby u súdu žaloby oproti priateľom zapríčinila a tretia sa ohovárkami panien zašpintala. V piesni — Vuk II, 4 — sa naličuje jako „ohnivá“ Maria do pekla vstupuje, aby z neho duše vykúpila. Svätý Peter ju sprevádza a zdeluje jej čo jednakaždá z týchto duší previnila, a práve prečo tam také muky trpeť musí. Pri tejto príležitosti sa za hriechy udávajú: neobdarúvanie krstných, zarezávanie kotných oviec, a trýznenie otca i matky. Na druhom mieste sa pokutujú dvaja sudcovia pre jich krivé sudné výroky, a jedna krémárka pre miešanie vína s vodou atď. Najvýznamnejšia je ale výpoveď piesne — Vuk II, 1. — kde „blažená“ Maria vystupuje zarmútená v kruhu svätých, a odpovedá na otázku svätého Ilija prečo tak veľmi slzy prelieva nasledovne:

A ty brat mój, Hromovnik Ilija!
Prečo by som ja nemala slziť
Idúc z krajny, krajny to Indiciej,
Z Indie to zo prekliatej zeme?
V Indii tam bezzákon panuje:
Tam znenutí si mladší staršieho,
Neposlúchuu deti otca svojho,

*) Hádam tak jako u nás, kde sa pokrevnosť a príbuznosť ešte i v desiatom stupni až podnes šetrí a uznáva. Red.

*) Kniha znamená v srbsčine list. Red.

A rodičia vraždia deti svoje.
Hanba im tam pred trónom nebeským,
Hanba nech je pred pravdivým Bohom!
Priateľ pred súd poháňa priateľa,
Lživých svedkov proti mu privádza,
Čo nemajú svedomia a viery.
Oklamáva tam družba ženicha
I ženicha, ba i kmotra svojho.
Bratia vadia sa vo zlom zápase,
A brat sestru ani poznať nechce.

V nasledujúcej na toto vo Vukovskej
sbierke uvedenej piesni *) čítame nasledujúcu
episodu:

Tam kde Boha o pomoc neprosia
I nesláva žiadneho svätého,
V kostole nik sviece nezažihá,
A neslúži Bohu liturgiu.

Poslední príklad je veľmi zriedkavý, a
sotvá sa, okrem uvedeného miesta inde vy-
skytuje.

Hrešiacemu človeku je vždycky k dob-
rému pohnútkou, aby neprišiel v odpor a
k urážke s Bohom a so svetom. Sem sa vzfa-
hujúci mravný zákon: „nehreš, lebo tak si
vydaný i Bohu i ľuďom“ označuje sa v juho-
slovanskej piesni v tej tak huste opakovanej
výpovedi:

Pred Bohom veľký hriech je to,
Hanba, posmech je to zas pred ľuďmi.

Kedykoľvek by zas kto dač nesvedomi-
tého počínať chcel, vždy sa napomenutie toto
spomína. V piesni — Vuk I, 34, 120 —
ožení matka Omerova syna svojho s dievča-
tom jemu sa nepáčivším, z ktorej príčiny sa
on v svadobnej noci zavraždí. Ráno potom
slyší matka nevestu svoju plakať a privolá-
vať, mysliac si, že ženu svoju ubil, synovi
svojmu:

Nebi si v prvý deň milú svoju
Bo pred ľuďmi je to hanba, posmech
A pred Bohom je to hriech veliký.

Práve v tom smysle hovorí Nenad — Vuk
II, 16, 17 — ku svojej matke:

Oj starušká moja milá matka!
Keby som sa nebál hanby ľudskej,
A keby pred Bohom nebol hriech to
Nepovedal by som, zes' mať moja.

*) Z Čiernej hory, kde Hromovník Ilija z Indie
nazpät prichádza. Red.

Rovným spôsobom hovorí Usejin — Vuk
III, 84 — k svojej matke:

Čuš mi ter-z, ty neverná matka!
Bo keby to nebol hriech pred Bohom,
A pred ľuďmi hanba, veľký posmech,
Zabil by ta v okamihu tomto,
I zlé oči by som ti vylúpal.

Tiež tak práve hovorí pieseň — Vuk
II, 89, 230. —

Pred ľuďmi je to hanba, posmech
Pred Bohom je to hriech veliký,
Keď dievčatu sa šťastie zamedzi.

Rovné miesta možno čítať — Vuk IV,
6, 52; 10, 125; 30, 115 atď.

Teda bázeň božia a hanba pred svetom
sú faktorovia (činitelia) ktorí v duši juhoslo-
vana cit mravnosti vzbudzujú, živo udržiavajú
a upevňujú, a práve tým samým divú samo-
paš vôle zkracujú, — len preto aby nehrešil.

VII.

Hrdosť mužská.

Pocit hrdosti je v juhoslovanských ná-
rodných piesňach najživším a najútlejším spô-
sobom nalíčený. Obzvlášte bojovníci bdejú
najpilnejšie nad čtou svojou, aby na nich
žiadna škvrna najdená nebola. Tak práve ho-
vorí knieža Černohorský — Vuk IV, 10,
120. — k svojim spolubojovníkom:

Ani hrom ani blesk nie je v stave
Rozotrieskať srdce junákovo,
Ovšem ale hanba, povrhnutie.

Pred tým sme už spomneli, že sa každý
zlý skutok u Boha za hriech, a u sveta za
hanbu drží. Všetko toto ale nabýva rezkej-
šieho významu, že:

1) Človek si zná na určitý spôsob i cenu
vážiť, ktorú si lebo sám sebe privlastňuje,
alebo túži za tým, aby mu od druhých pri-
vlastňovaná bola. Sem sa vzťahujúce miesta
sú nasledujúce k. p. — Vuk I, 117 — kde
sa múdrosti, rozumu a dobrému menu hrozi-
tánsky väčšia cena pripisuje, nežli majetku

zlata, drahých kameňov a hodbávu —; alebo
— Vuk I, 225 —:

„Najväčšie ti dám bohatstvo:
A to úctivosť od sveta.“

Alebo Vuk II, 34:

„By ti meno vždy chválené bolo!“

2) Človek sa vždy i záporným spôsobom stará o udržanie dobrého mena, a tak všetkému vyhýba, čoby mu u druhých ľudí hanu a nečesť pritiahnúť mohlo. Pri tomto poukazujeme na miesta — Vuk II, 29 — kde sa hovorí, že cár Štjepan hrozil bratrancom svojím, dozvediac sa, že sú opilci:

„Obidvoch dám ja iste obesit
Na vráta to hrada Vučitrna,
By mi v svete nerobili hanbu!“

Alebo — Vuk III, 10, 2, sa vojvoda Rajko života pozbavil len preto, že bol na cti obrazný. — Šlo sa totiž dievčatko Margita prechádzať a preklínalo vojvodu Rajka, že kresťanské pod jeho vedením postavené vojsko neprekazilo Turkom plienenie Srijemska, kdež tam oproti tomu pred tým o Turkoch ani slychať nebolo. Dievča sa nazdalo, že ho nikto nepočuje, ale počul ho Rajko sám. Predstúpil teda pred dievča, predstavuje mu, že on jediný nemôže zachrániť Srijemsko, vyťiahne nôž a prekole sa. Samovražda zo ctimilovnosti pochádzajúca je dôkazom toho, že má človeku dobrý chýr stáť i nad život sám.

O česť a dobré meno svoje sa človek vtedy najlepšie stará, keď sa ničoho nepustí, čoby nielen mohlo byť proti jeho mravnému presvedčeniu, ale spolu i všetko na to vynaloží, aby sa všetko stalo, čo on mravnou bytnosťou súc, zaznávať nesmie.

„A ty človek spravodlivý!
Jediný ty sluha boží!
Keď zamýšľal božím byti
Všetko dobré rob za žitia.
Ucti si staršieho brata,
Tak i teba ucti mladší;
V šťastí nebuď že prepýšný,
V nešťastí sa neopúšťaj,
Na cudzie sa nelakomi.“

V týchto slovách nakresluje — Vuk I, 213, — smer mravného života každému človeku vlastným byť majúceho.

Čo sa ale bojovníka zvlášte dotýče je jeho povinnosťou odhodlanosť svoju tak preukázať, žeby ju nikto v pochybnosť uvádzať nemohol. Juhoslovanská národná pieseň drží to za najväčšie nešťastie, keby kto zabitým byť mal, pokým by sa nebol hrdinstvom svojím vyznačil. Pieseň — Vuk IV, 4, — rozpráva: v Skadru vo väzení sedia traja spolubojovníci, smrť s istotou očakávajú, a jeden druhého sa zpytujúc, čo mu na svete najťažšie zanechať padne.

Prvší hovorí, že je to jeho mladá žena, s ktorou len nedávno do manželstva vstúpil; druhý sa žaluje, že ho bolí zanechať svoj veľký majetok, a svoju starkú opustenú matku; tretí ale jim obidvoje trpko na oči vyhadzuje, nadávajúc jim do odrodilých junákov, nasledujúcimi slovami:

„Bratia moji, zlí ste vy junáci!
I ja mám pozemky a bohatstvo
A doma tiež starú milú matku,
Mám i vernú mladuškú manželku,
Mám i ľubú svobodnú sestričku:
Ale čo mňa teraz všetko po tom!
Bolí ma len, že už zomreť musím,
Zomreť musím bez hrdinskej slávy.“

Ba ani po smrti sa hrdinský človek slávy svojej neodrieka, a praje si o svojich hrdinských činoch i potom ešte dačo dopytovať, keď ich viac sám previesť nemohol: tak prosí v piesni — Vuk II, 85 — umierajúci junák Sokula otca svojho, aby ho na širokej ceste pochovať dal:

„Ujko Janko — — — — —
Zakopaj ma na širokú cestu,
By som počul cval bystrých koníkov,
I výskanie hrdinských junákov.“*)“

Pokiaľkoľvek si len hrdinovia juhoslovanských národných piesní povedomí sú že povinnosťou svojej dostali, a sa v kruhu svojich súbojovníkov náležite vyznačili, potiaľ sa ich čestného chýru nikto dotknúť nesmie a ich hrdosť je svätá a oprávnená. Kade náhle ale na svoje povolanie zabudnú, a rameno svoje hrdinské nadužívajú, tak voždy prestupujú hranice cti svojej. Jích sebáčesť

*) Takby Heineho báseň: „die Grenadire“
nič nového nebola. Red.

prechádza v pádoch týchto do hrubého se-
bectva, a práve toto je, čo srbská pieseň za
najopovržlivejšie vyhlasuje. Keby sa mali
hrdinovia juhoslovanských národných piesní
čítateľovi pred oči predviesť, tak by sa spolu
musely i jích jednotlivé charaktery naličovať.
Avšak toto by sa stalo nevyčerpatelným
predmetom, o ktorom by sa knihy a knihy
napísať daly.

Láska a hrdinstvo sú obyčajným pred-
metom srbských národných piesní. Ale naj-
charakterickejšie pri tom jest, že oboje v pie-
sni prísne jedno od druhého rozdelované býva.
Nikde v slovanských národných
piesňach nevidíme hrdinstvo s ro-
mantickým vytržením spojené. Je-
diná česť je pohnútkou k hrdinským
činom.

(Pokračovanie nasleduje.)

O h n i k !

V bielenom komínci
Horí ohník krásne,
Tak, že jeho plameň
Tuším nevyhasne; —

Horí — lež po chvíli
Plameň už zaháša —
Lebo k nemu deva
Dreva neprináša.

Dreva neprináša,
Ani nepodfúka,
Ani modrým očkom
Viac naň nenakuká.

I v tom mojom srdci
Horí ohník jasne, —
Kto ho vie či i ten
Skoro nevyhasne? —

Vyhasne — bo musí! —
Ba už aj dohára, —
Bo mi moja milá
Jej srdce zatvára. —

Jej srdce zatvára,
Dobré slovo nedá,
Tvár moja, tvár moja,
Preto si ty bledá.

Lud. Žambokrétthy.

R o z m a n i t o s t i .

Dlhé nosy.

Väčšia časť výtečných mužov jak nového
tak starého veku vyznačovala sa veľkými
nosami. Cyrus mal dlhý a končitý nos, a po-
dnes natahujú si Peršania svoje nosy, aby
aspoň dlhými nosami opatrení podobať sa
mohli svojmu bohatierskemu kráľovi blaže-
ných, skvelých pračasov. Julius Caesar mal
orličí nos, taktiež Aspasia, Achilles a Paris.
Tvrdí sa, že pravidelná dĺžka nosa tretinu
dĺžky od brady po čelo, kde sa vlasy zapo-

čínajú, tvoríť musí; keď sa tu má nejaká
odchýlka stať, je najlepší, keď je nos dlhší.
Plato pomenoval orličí nos kráľovským, a diela
pochádzajúce od dávnejších maliarov a so-
chárov boly vždy veľkými nosami okrášlené.
Napoleon I. riekol: „Zaopatrite mi muža
s veľkým nosom. Asnaď bude sa to zdať po-
divné; no keď nekocho k intelligentnej práci
potrebujem, volím si muža s dlhým nosom,
rozumie sa, že musí byť dobre vychovávaný.“
Že sú ale všetci ľudia s dlhými nosami mú-
dri, — to ešte nik netvrdil.

Literárne, umelecké a vzdelanostné zprávy.

U Kobra v Prahe vyšly: „**Večerní písně**“ Vítězslava Háčky, třetí vydání s 5 původními vyobrazeními od A. Königa. Je to spolu 69 milých, lúbych básniček, jakové sa od Háčka, hádam najprvšieho básnika českého z mladšieho pokolenia, voždy očakávať môžu.

„**Ruch**“, almanach omladiny československé, ročník druhý, sestavil Antonín Čapek, a Josef Dürich. Cena 1 zl. 40 kr. — Priali by sme si, aby si dielo toto páni naši, za „slovenskou omladinou“ túžaci ohľadli, a si ho pri zostavení prác svojich povšimli.

„**Stručný prírodopis**“ pre slovenské národné školy, vydal Gustav Kordoš sv. II. (o rastlinách a nerastoch). Skalica 1871. K dostaniu u vydavateľa v Levoči; cena 1 výtisku 30 kr. — Tak hľa keď sa nikto nestará o rozširovanie pôvodných kníh slovenských pre školu u nás, starajú sa o ne jednotlivci, nevediac ani, či sa jim jich podujatie podarí. Kordošovi sa to však pri 1. sv. prírodopisu podarilo, tak že je celé vydanie

rozobraté. Znakom je teda výjav tento, že slovenský národ túži za vzdelaním vlastným nie z knižočiek z maďarčiny preložených, ale ktoré sa výtvorom vedomcov jeho. Na zdar Kordošovi.

Spolok „**priateľov prírodnictva**“ v Moskve usporiada r. 1872 polytechnickú výstavu. K zasielaniu výstavných predmetov vyzýva výbor všetkých ruských, slovenských a cudzích kompetentných jednotlivcov, spoločnosti, závody atď. Že výstava táto skvele vypadnúť musí sme presvedčení znajúc, že sa na poli polytechnickom od rokov a rokov v Rusku najväčšie pokroky urobily, tak že málo času treba, aby Rusko Francúzov a Angličanov nedohonilo.

„**Imperatorské občestvo**“ milovníkov prírodoskúmia, anthropologie a ethnografie v Moskve vyvolilo vo valnom shromaždení 14. dec. 1870 krajana nášho p. **Vladislava K. Kuzmányho** jednohlasne za svojho riadneho úda.

Listáreň redakcie.

P. O. H. D. R. Spiš. Peniaze sme dostali, a už pred tým Vám všetky 3 č. Orla odoslali. Nevieme jaká to pošta môže byť v Podolínci, ktorá Vám to neoddala, bo všetky 3 čísla boli špagátom na kríž sviazané, a tak sa cestou potratit' nemohly. Teraz Vám jich posielame z novu. — **P. F. U. v P.** Dakujeme Vám uctive za Vaše i verejne i súkromne vysovené vrelé slová Vaše o časopise našom, pričom ale je nám spomenut' nutno, že nám kolkoráz na um prichádza: „O staročeská země fueramus Pergama quondam“ — pre Slovákov, zvláste ale vtedy kým ešte skrze Friča a Staňka podporovala a vydržovala Stúra v Prešporku. Teraz sa na nás Česi viacej ani neobzrú, a dobre majú, nech si tam doma robia čo sa jim páci, a len Vás ľutujeme, že sa zasadzujete za časopis náš, bo načo? Z Čiech máme 4 predplatiteľov, t. j. akademický spolok v Prahe, jedného vysokosteného priateľa, a dvoch Slovákov; na Morave jedného, a aj to Slováka, a tak všetko spolu dva české predplatky. Vzdor tomu ale snahy naše zostanú tie samé, bo my hľadáme zátažie žitia nášho nie v Čechách a na Morave, ale jedine len na Slovensku, znajúc, že tá vzájomnosť slovenská teraz dákosí pokulhávať začína. — Z Ruska nám všetko prichádza nemilosrdne nazad, a keď chceme našim skutočným alebo nádejným spolupracovníkom časopis náš zaslatať, tak to musíme dákemu knihkupcovi v Lipsku doručit', ten to zašle do Ruska, tiež knihkupcom, a títo len môžu to patričným osobnostiam odovzdat'. Tak sa veci majú. — **P. E. P. v P.** Všetky 4 čísla

sme Vám pod udanou novou adressou odoslali, myslíme, že sme Vám vo všetkom úplne vyhověli. — **P. M. Č. v K.** Páni, ktorým sa posial omylom dva výtisky posielaly, nepotrebnú duplikátu na zad odoslat'. — **P. A. K. na D. L.** My zasielame časopis náš voždy poštou tou, ktorá nám udaná bola; veľmi mnoho šarapaty nám vždy zapričinuje neskorší výber susedných druhých pošt pánov odberateľov časopisu. Prosili by sme aby na budúce s určitou tá, alebo hocijaká druhá pošta udaná bola. Neverili by ste jak strakatými sa naše pásky toho roku už posial staly, práve opakovaným udávaním podobných zmien. — Pod menom **Josef** nám došlo pár básniček, pričom i pár riadkov redakcii písaných, ale bez podpisu, bez udania bydliska a datum. Čo s tým všetkým začiat' máme, neznáme. — **P. S. M. vo V. Sl.** Všetko sa po Vašej vóli stane, 200 odtiskov 3 zl. 50 kr.

V predošlom čísle Orla sme na str. 95. oznámili najnovšie dielo rodáka nášho **Hattaly** „Počátečné skupeniny souhlásek československých,“ bez toho že by sme boli vtedy v stave bývali cenu jeho udat'. Stojí ono 1 zl. 50 kr. a dostať sa môže v knihkupectve Dattel a Grégr v Prahe. Doplňujúc takto zprávu našu o spomenutom diele myslíme, že tým len službu nám samým preukazujeme, bo i pracovníci slovenských od Matice sa vydat' majúcich slovníkov i jich spolupracovníci v nom istú spoľahlivú rukoveť k prácam svojim najst' musia. — **P. V. S. T.** Druhé číslo sme Vám už po tretí raz poslali; či ho dostanete nevieme.

Predpláca sa u redakcie v Turč. Sv. Martine :

celoročne 5 zl. 50 kr., polročne 2 zl. 80 kr., štvrťročne 1 zl. 50 kr. — Pre žiakov celoročne 4 zl. — Vychádza ročne vo 12 sošitoch 4—5 hárkov silných každého mesiaca na veľkej štvorke

Nakladateľ Ján Kalinčák — Knihtlačiarско-účastinársky spolok v T. Sv. Martine.